

«Det gikk på engelsk og norsk, engelsk og norsk»

En undersøkelse av språk i pensum på grunnivå i
høyere utdanning

Vera Schwach, Synnøve S. Brandt og
Carmen F. Dalseng

Rapport 7/2012

NIFU

«Det gikk på engelsk og norsk, engelsk og norsk»

En undersøkelse av språk i pensum på grunnivå i
høyere utdanning

Vera Schwach, Synnøve S. Brandt og
Carmen F. Dalseng

Rapport 7/2012

Rapport 7/2012

Utgitt av Nordisk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning
Adresse PB 5183 Majorstuen, NO-0302 Oslo. Besøksadresse: Wergelandsveien 7, 0167 Oslo

Oppdragsgiver Språkrådet
Adresse Språkrådet, Postboks 8107 Dep, 0032 Oslo

Trykk Link Grafisk

ISBN 978-82-7218-814-5
ISSN 1892-2597

www.nifu.no

Forord

På oppdrag fra Språkrådet har NIFU gjennomført en undersøkelse av språk i pensum i høyere utdanning. Undersøkelsen gjelder pensum på lavere grad med vekt på det første året av høyere utdanning (grunnivå), og den omfatter fem fag: fysikk, historie, informatikk, sosiologi og sykepleie. Et mål med oppdraget er å komme på sporet av sentrale faktorer som kan forklare valget av pensum på henholdsvis norsk og engelsk. Denne rapporten kartlegger og drøfter årsaker til fordeling av pensum på norsk og på engelsk språk.

Rapporten er også en videreføring av en kartlegging av språkfordeling i pensum som NIFU gjennomførte høsten 2010. Denne kartleggingen omfattet de samme fem fagene på det nivået i utdanningen. Samtidig er arbeidet en frittstående oppfølging av en undersøkelse om språk i pensum som NIFU gjennomførte i 1999–2000.

Oppdraget er utført av Vera Schwach, Synnøve S. Brandt og Carmen F. Dalseng. Schwach har vært prosjektets leder og har hatt hovedansvaret for å utarbeide intervjuguider, spørreskjema og for å ferdigstille rapporten. Dalseng har vært engasjert som studentassistent. Hun har hatt det praktiske ansvaret for spørreundersøkelsen og intervjuene med studentene, og for intervjuene med de pensumansvarlige/underviserne. Brandt har intervjuet forleggere og deltatt i skrivingen av rapportens kapitler. Hebe Gunnes har hjulpet til med kodingen av data og den grafiske utformingen av figurene.

Rapportens tittel er en strofe hentet fra Per Kvists velkjente sang skrevet i 1929: «Ola fra Sandefjord». Ola var lettmatros ombord, han gikk i land i England og fikk seg en engelsk kjæreste. "Det gikk på engelsk og norsk, engelsk og norsk."

NIFU takker alle studenter, undervisere og forleggere som velvillig har latt seg avbryte i en travel hverdag for å besvare spørreskjema og la seg intervjuet.

Oslo, januar 2012

Sveinung Skule
direktør

Jannecke Wiers-Jenssen
forskningsleder

Innhold

Et konkluderende sammendrag	7
1 Bakgrunn og formål	11
1.1 Bakgrunn	11
1.2 Språkpolitikens kunnskapsgrunnlag	12
1.3 Språkbruk i høyere utdanning	12
1.4 Endringer ved universiteter og høyskoler	13
1.5 Hvorfor er pensum en sentral kategori?	13
1.6 Hvilke fag og lærestedstyper som omfattes	13
2 Definisjoner, presiseringer, data og metode	15
2.1 Definisjoner	15
2.2 Presiseringer	15
2.3 Data og metoder	16
2.3.1 Datainnsamling	16
2.4 Metodiske utfordringer	19
3 Ingen entydig overgang til pensum på engelsk	20
3.1.1 Høy andel pensum på norsk i 2010 og økende fra 1980	20
3.1.2 Andre språk enn engelsk og norsk marginalisert	21
3.1.3 Fagforskjeller	21
3.1.4 Pensum etter lærestedstype	23
4 Pensum sett fra UoH-sektoren	25
4.1 Undervisere og pensumsansvarlige	25
4.1.1 Tilgang på og valg av pensum	25
4.1.2 Pensum og undervisning	27
4.1.3 Skrivning av pensum	28
4.1.4 Inngangskompetanse i engelsk	28
4.2 Hvordan tenker studenter om pensum på norsk og engelsk?	29
4.2.1 Erfaringer med norsk pensum og med engelsk	31
5 Pensum sett fra forlagsbransjen	35
5.1 Grunnlaget for satsing: studenttall og tilskuddsordninger	35
5.1.1 Studenttall og satsing på bachelor	35
5.1.2 Fag	36
5.2 Forlagenes strategier og arbeidsmåter	37
5.2.1 Hvordan satser forlagene?	37
5.2.2 Arbeidsmåter	38
5.2.3 Forleggenes tanker om vellykkede og mindre vellykkede lærebøker	38
5.3 Forlagenes tanker om forhold som fremmer og hemmer skrivning av pensumlitteratur	39
5.3.1 Forfatterrelaterte forhold – før var det viktigere å skrive	39
5.3.2 Tanker om pensum på norsk og på engelsk	40
5.4 Om infrastruktur og støtteordninger for norske lærebøker og fagbøker	40

Referanser	43
Liste over tabeller og figurer i tekst og i vedlegg	45
Vedlegg 1: Høyere utdanning – inndelinger for studieløp, av fag og av språkbruksaktiviteter	46
Vedlegg 2: Oversikt over informanter	47
Vedlegg 3: Intervjuguide for UoH-sektoren, undervisere/pensumansvarlige	49
Vedlegg 4: Intervjuguide for forlagsbransjen	50
Vedlegg 5: Spørreskjema og intervjuguide for studenter	52
Vedlegg 6: Intervjuguide for Universitets- og høgskolerådet	54
Tabeller og figur i vedlegg	55

Et konkluderende sammendrag

Studentene leser og lærer mye på norsk

Formålet med denne rapporten er å svare på tre spørsmål: Hva er årsakene til den nåværende fordelingen av pensum på norsk og på engelsk språk? Hva kan grunnene være til at det er til dels store variasjoner i språkbruk mellom fagene? Hvordan opplever studentene pensum på norsk og på engelsk?

Vi vet allerede at i 2010 leste studentene tre fjerdedeler av pensumet på norsk og en fjerdedel på engelsk det første året de studerte (Schwach og Dalseng, 2011). Dette resultatet gjelder for pensum på lavere grad og spesielt det første året i høyere utdanning (grunnivået). Slutningen omfatter fagene fysikk, historie, informatikk, sosiologi og sykepleievitenskap som var dem vi undersøkte. Generelt leste og lærte studentene mer på norsk i 2010 enn i 2000. I 2000 var to tredjedeler av pensumet på norsk og en tredjedel på engelsk. Andelen pensum på norsk var også høyere i 2000 enn i 1980, men for 1980 har vi dessverre ikke fullstendige tall for alle fagene. Samlet sett steg andelen norsk på pensum i disse fem fagene fra 1980 til 2010. Pensum på øvrige skandinaviske språk forsvant nesten helt i samme tidsrom. Situasjonen i 2010 var parallellspråklig: norsk og engelsk.

Alle de fem undersøkte fagene hadde pensum på norsk i 2010, men omfanget varierte sterkt. I fysikk var under en tredjedel av pensumet på norsk, mens i de andre fagene var over halvparten av pensumet på norsk. I fysikk kan norsk være i en truet situasjon som pensumspråk, men ikke i historie, informatikk, sosiologi eller sykepleie. I årene fra 1980 til 2010 økte andelen pensum på norsk i sosiologi og informatikk, mens den sank i historie og fysikk. For sykepleie var det bare små endringer å spore.

Data og metode

Situasjoner og aktører utøver hver for seg og sammen innflytelse på språkbruk og språkvalg. For å finne fram til mekanismer av kunnskapsmessig, økonomisk, politisk og/eller holdningsmessig art som enkeltvis eller samlet sett kan virke i favør eller i disfavør av norsk, spurte vi tre grupper om deres erfaringer med pensum på norsk og på engelsk og hvilke holdninger de hadde til de to språkene. De tre gruppene var: a) 20 (pensumansvarlige) faglig /vitenskapelig ansatte som underviser studenter på lavere grad og førsteårsstudenter (grunnivå), b) 83 studenter og c) 9 forleggere i 7 forlag som utgir bøker for høyere utdanning. Pensumansvarlige og forleggere ble intervjuet, mens studentene både besvarte et spørreskjema og ble intervjuet.

Pensum i undervisningssammenheng

Pensum på norsk er bøker og andre læremidler som er skrevet spesielt for høyere utdanning eller generelle tekster i trykt eller elektronisk form. Digitale læremidler ser så langt ikke ut til å ha hatt noen

betydning for språkvalg i favør av engelsk. Egenproduserte læremidler styrker norsk så lenge forfatterens førstespråk er norsk.

Språk inngår som en faktor når underviserne vurderer relevant pensum, men har ikke førsteprioritet. Det viktigste er at pensumet må være godt tilpasset kursets omfang, dets formål og studentenes kunnskapsnivå. Pensumspråk bør ses i sammenheng med øvrig språkbruk i studiesituasjonen. Spesielt er undervisningspråket viktig. Hvis undervisningen foregår på norsk og pensum er på norsk, blir selvsagt norsk enerådende. Når kurset holdes på norsk, mens deler av pensum er på engelsk, vil norsk fremdeles innta en betydelig plass. Underviseren «oversetter» nemlig det engelske pensumet til norsk ved å bruke norsk fagspråk og fagterminologi. Dersom undervisningen foregår på engelsk, vil det trolig ikke være aktuelt å velge et norskspråklig pensum. Engelsk fagspråk og fagtermer vil råde og heller ikke bli oversatt til norsk, verken i språklig eller i kulturell forstand.

Hvorfor fagforskjeller?

Fagene kan ha likeartede, men også særegne utfordringer knyttet til språkbruk og språkvalg i pensum. Mekanismene som virker, kan være dynamikker innad i de enkelte fagdisiplinene, tilbudet av studieprogrammer og kurs, studentenes språklige inngangskompetanse, underviserens førstespråk, pensumtilbudet på norsk og på engelsk foruten holdninger til språkbruk og språkvalg hos undervisere og studenter.

Økningen i norsk pensum for både sosiologi og informatikk kan henge sammen med et økt tilbud av studieprogrammer på grunnnivå, muligens med rekruttering av delvis «nye» grupper av studenter. Økningen kan også henge sammen med god tilgang på norskspråklig pensum. Når det gjelder informatikk spesielt, er det verdt å merke seg at et ekspanderende fag med høy endringstakt og preget av engelsk fagterminologi har en ganske høy andel norsk på pensum. Informatikk kan være et eksempel på at norsk som pensumspråk har et mulighetsrom.

Historie er et fag med en forankret tradisjon for produksjon av pensumlitteratur på norsk. Nedgangen i andelen norskspråklig pensum her kan delvis henge sammen med en endret faglig orientering i historiefaget. Tidligere hadde norsk historie med pensum på norsk, noe forenklet sagt, en mer dominerende plass i studiet. Med en dreining mot å vektlegge ikke-norsk historie sterkere, har det oppstått behov for en annen pensumlitteratur. Dette behovet har i mindre grad blitt dekket med et norskspråklig pensum. En forklaring på det kan være at norske historikere ikke har skrevet pensumbøker i ikke-norsk historie og/eller at norske forlag ikke har satset på utgivelser av internasjonal historie. Dessuten er antagelig tilbudet av engelskspråklig historielitteratur på lavere grad omfattende.

Nedgangen i andelen pensum på norsk i fysikk kan henge sammen med fagets felles og internasjonale standarder for opplæring og, som en følge av det, et bredt tilbud av kvalitativt godt engelskspråklig pensum å velge i. En annen faktor som kan tale i norskens disfavør, er at norske forlag, med et par unntak, ikke synes å ha satset på å utvikle pensum innenfor fagområdet matematikk og naturvitenskap. Muligens fordi det er svært kostbart å produsere pensum for disse fagene.

Antallet studenter har vært det viktigste for økningen i pensum på norsk

I perioden fra 1980 til 2010 har det samlede antallet studenter økt, og det samme gjelder for omfanget av undervisningstilbud. Etablerte fag er blitt brutt opp og nye typer studieprogrammer opprettet. Innføringen av kvalitetsreformen i 2003 og en større fristilling for lærestedene med muligheter til å etablere studieprogrammer kan ha forsterket denne trenden. Utvidelsen av studietilbudene innebærer at valgene er blitt flere og variasjonene større. For de fem undersøkte fagene kan kvalitetsreformen med en endret gradsstruktur og delvis nye kurstilbud muligens indirekte ha spilt en rolle, men trolig har den økte tilstrømningen av studenter til lavere grad generelt betydd mer i norskens favør, og det på to måter. Studentene kommer til lærestedet med varierende faglige og språklige kvalifikasjoner. En høyere andel av dem kan ha svakere faglige og språklige forutsetninger enn før, da høyere utdanning var mer av et «elitefenomen» og en lavere andel av årskullene søkte seg til høyere utdanning.

Kombinasjonen av fremmedspråk i pensum og innlæring av fagspråk kan gjøre studiene vanskelige og progresjonen langsom, noe spesielt kanskje høgskolene synes å ta på alvor.

For mange studieprogrammer har det første året preg av innføring for store grupper. Det ser ut til at underviserne i praksis balanserer spørsmålet om pensum på engelsk mot hensynet til studentenes forhåndskunnskaper. For gitte grupper av studenter vil det verken fremme tilegnelsen av fagstoffet eller utviklingen av deres kompetanse i engelsk om de må lese og lære hele eller store deler av pensum på engelsk. Med et mulig unntak for fysikk, er samfunns- og kulturforståelse også en innvevd del av fagstoffet i fagene. Å ha samfunnsinnsikt og kulturell forståelse betyr også mye for opplæring i faget.

Forlagene har ved sine utgivelser bidratt til å opprettholde et rikholdig tilbud av pensum på norsk. Et høyt antall studenter på likeartede kurs som anskaffer seg de samme bøkene, gjør det kommersielt interessant å satse. Tilgangen på pensum for grunnvået i historie, sosiologi og sykepleie har vært bra. Derimot har forlagene, som nevnt, satset mindre på fysikk og informatikk. Men i informatikk har tilgangen på norskspråklig pensum vært rimelig god, fordi en rekke undervisere og deres kollegaer på lærestedene har produsert egne læremidler.

Studentene kjenner seg gode i og motiverte for engelsk

Mens underviserne som vi intervjuet, var noe skeptiske til studentenes engelskkunnskaper, så var studentene på de samme kursene stort sett positive til fremmedspråket engelsk og motiverte for engelskspråklig pensum. For det meste opplevde de seg selv som gode i engelsk både i og utenom studiesituasjonen. Det gjaldt enten de brukte engelsk hyppig eller sjeldnere. Mest fortrolige var studentene med passiv språkbruk: å forstå og å lytte og dessuten lese engelsk. Fordelt på fag uttrykte fysikk- og informatikkstudenter størst fortrolighet med engelsk. Nær sagt alle studentene som ble spurt, hadde norsk som førstespråk og sin språkopplæring fra det innenlandske skolesystemet. Vi vet ikke hvilken kompetanse i akademisk engelsk de ulike gruppene av studentene faktisk innehar, siden en undersøkelse av faktiske språkkunnskaper ikke inngikk i dette prosjektet.

Drivkrefter som kan fremme eller redusere pensum på norsk

Forlagene har betydd mye for å gjøre pensum tilgjengelig, selv om ny teknologi siden årtusenskiftet i økende grad har åpnet for nye publiseringsformer og aktører. Forlagene besitter en ekspertise i språklig bearbeidelse og ferdigstilling foruten distribusjon av pensum. De er avhengige av å drive økonomisk lønnsomt og trekker et skille mellom fag og programmene med mange studenter og fag og programmer med færre studenter. For forlagenes satsing er studenttallet, på samme måte som ved undersøkelsen i 2000, en grunnleggende forutsetning. Studietilbud som trekker til seg mange studenter, kan være lønnsomme satsinger, mens fag og studieprogrammer med et lavere antall studenter er mer risikofylte økonomisk sett, men ikke nødvendigvis mindre interessante rent faglig.

Digitale læremidler ser ikke så langt ut til å ha hatt noen betydning for språkvalg i favør av engelsk, egenproduserte læremidler styrker norsk så lenge forfatterens førstespråk er norsk.

En alvorlig trussel mot pensum på norsk fremover synes å være det at forskere ikke prioriterer å skrive pensumbøker, fordi dette arbeidet verken gir faglig eller økonomisk uttelling. Å skrive pensum er dessuten en svært tidkrevende oppgave.

Begrunnelsen for å sette opp norskspråklig pensum kan ikke være hensynet til forlagsbransjen eller til andre partsinteresser. Men samtidig er det en realitet at hvis norsk skal kunne velges som pensum, så må det faktisk skrives og produseres bøker og annet lærestoff. Og omvendt kan norskspråklige fagbøker bare ha et marked ved å stå på pensumlistene.

Et mulig scenario for norsk pensum på grunnivå er at generelt orienterte studieprogrammer med et høyt antall studenter, spesielt i helsefagene, humaniora og samfunnsvitenskap, blir godt dekket med norsk pensum, men at norsk taper terreng ved de tallmessig mindre og mer spesialiserte studieprogrammene i de samme fagene. Informatikk kan beholde sin parallellspråklighet hvis

undervisere fortsetter å skrive programmer og litteratur på norsk og undervise på nasjonalspråket. Vil norsk forsvinne på lavere nivå i fysikk i løpet av en ti års tid?

Per i dag eksisterer det få formelle støtteordninger for forlagene og for dem som skriver pensum på norsk. Et mulig virkemiddel kunne være å øke bevilgningene til Lærebokutvalget for høyere utdanning, men gi tydeligere føringer: Utvalget skal prioritere utgivelser som gjør det kommersielt mulig for forlagene å utgi titler på fag og studieprogrammer med et lavt antall studenter og dessuten støtte pensum på norsk innenfor naturvitenskapene.

Pensum er pensum, men også utdanningspolitikk og språkpolitikk

Det hersker vel knapt uenighet om at norske studenter bør dyktiggjøre seg i fremmede språk, herunder også engelsk, i løpet av høyere utdanning. I denne dyktiggjøringen inngår det å lese og lære fagstoff på fremmede språk. Vi mener at kan herske en målkonflikt i norsk høyere utdanning, mellom på den ene siden et politisk ønske om en internasjonalisering innenlands i Norge, noe som i praksis betyr økt (og ukritisk?) bruk av engelsk, og på den andre siden hensynet til studentenes kunnskapstilegnelse og hensynet til en språkpolitikk i favør av norsk som samfunnsbærende språk.

De aller fleste som studerer, blir senere yrkesaktive i Norge. Det gjelder både i medisin- og helsefagene, herunder sykepleie, likeså vel som for fysikk, historie, informatikk og sosiologi. Slik sett inngår spørsmålet om pensum i en bredere drøfting av språkkompetanse for og i et norsk yrkesliv.

Norskspråklig pensum kan være viktig for utviklingen og vedlikeholdet av norsk fagspråk. Fagspråk inngår igjen i norsk som et fullstendig og dermed samfunnsbærende språk. I mange fag er det gjennom arbeidet med å utforme lærestoff på norsk at fagtermer utvikles, og framfor alt er det i pensum og i opplæringen at termene blir spredt. Pensum er tekster som inngår i «grunnfjellet» av den norske skriftkulturen. Hvis disse typene av tekster får svekket sin stilling ved at det norskspråklige strykes fra pensumlistene, så innebærer det faktisk en forringelse av norsk skriftkultur.

Behov for videre forskning

Undersøkelsen omfatter fem fag og er sentrert om studieprogrammer med en generell orientering som har vært tilbudt kontinuerlig i en årrekke. Denne studien kan være et mulig forprosjekt til en mer omfattende undersøkelse av språk og pensum, men slik undersøkelse burde inkludere langt flere fag enn de fem som vi har behandlet her. I en større anlagt studie kunne en både dokumentere situasjonen i språkbruksarenaen mer utførlig og fortolke den over tid og i et større utdanningspolitisk og språkpolitisk perspektiv. Det er flere grunner til at en bør gjennomføre mer grundige undersøkelser av språkbruk og språkvalg. Blant grunnene er dem at antallet studenter og undervisere fra utlandet og antall engelskspråklige undervisningstilbud har økt, trolig mest for høyere grad så langt. Dette gir en ny situasjon i høyere utdanning, muligens også når det gjelder språkbruk, endringer i rekruttering, organisering og fagstruktur for lavere grad. Hvilke følger etableringen av nye fag og studieprogrammer siden kvalitetsreformen har hatt og kan få for pensum og språkfordelingen samlet sett vites ikke, men det står klart for oss at en slik utvikling kan berøre spørsmålet om språk i pensum, og det på mer enn én måte.

1 Bakgrunn og formål

I denne undersøkelsen retter vi blikket mot motiver for å bruke pensum på engelsk og på norsk. Vi drøfter hvilke hensyn som taler for å lese og lære fra et pensum på norsk og på engelsk. Dessuten diskuterer vi hvilke erfaringer tre grupper som fremstiller og bruker pensum, har gjort seg når det gjelder språkets betydning. Temaet kan presiseres til tre spørsmål: 1) Hva er bakgrunnen for nåværende fordeling av pensum på norsk og pensum på engelsk? 2) Hva kan grunnene være til at det er til dels store variasjoner i språkbruk mellom forskjellige fag og mellom lærestedstypene? 3) Hvordan opplever studentene pensum på henholdsvis norsk og engelsk? Undersøkelsen bygger på en kartlegging som ble gjort høsten 2010 (Schwach og Dalseng, 2011), og vi sammenholder resultatene med dem som fremkom i en undersøkelse gjort rundt 2000 (Hatlevik og Norgård, 2001).

1.1 Bakgrunn

En allmenn bakgrunn for denne undersøkelsen er det antatte presset som norsk er utsatt for på flere språkbruksområder (domener). Derfor er det vesentlig å innhente kunnskap om og eventuelt hvordan engelsk supplerer og/eller erstatter norsk som samfunnsbærende språk i flere domener, som næringslivet, forskning og høyere utdanning. I St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening* ble universitets- og høgskolesektoren pekt ut som en språkbruksarena der norsk er satt under press. For norsk språkpolitikk er det et mål å forhindre at engelsk språk presser ut norsk i akademisk. I Ot.prp. nr 71 (2008–2009) står det at «å utvikle og holde levende et fullverdig vitenskapelig fagspråk på norsk peker seg ut som en språkpolitisk hovedutfordring i årene framover, og at forskning og høyere utdanning i så måte er den strategisk viktigste samfunnssektoren».

Språkbruk og språkvalg i forskning og høyere utdanning er viktig, for utviklingen her påvirker det norske språkets samlede posisjon som samfunnsbærende språk. Det har vært skrevet utredninger og strategier i den spesifikke hensikt å danne grunnlag for en språkpolitikk både på nasjonalt og på institusjonelt nivå.¹ Universitetene og høgskolene skal ivareta sitt lovpålagte ansvar for å vedlikeholde og videreutvikle norsk fagspråk.² Universitets- og høgskolerådet (UHR) har arbeidet med retningslinjer for hvordan denne bestemmelsen kan følges opp i praksis, og da er nettopp enheten av fagspråk, undervisning og lærebøker et sentralt tema. I de språkpolitiske anbefalingene fra UHR, som flere læresteder nå følger opp, heter det for øvrig at studenter på *høyere nivå* skal kjenne til og kunne bruke fagspråk både på norsk og på engelsk eller annet internasjonalt språk. At studentene på lavere nivå får innføring i norsk fagspråk, er tatt for gitt.

¹ For en oversikt over utgivelser med vekt på Norge fram til sommeren 2008, se Ljosland, 2008: 120–128.

² Se Myking, 2011 for en oversikt over lærestedenes strategier og tiltak fram til høsten 2012.

1.2 Språkpolitikens kunnskapsgrunnlag

I St.meld. nr. 35 (2007–2008) *Mål og mening* er det forutsatt at norsk språkpolitikk skal bygge på et kunnskapsgrunnlag. For å kunne tuft språkpolitikken på et kunnskapsgrunnlag bør myndighetene på en systematisk måte innhente data om språk og språkbruk i samfunnet. Språkrådet mener det er maktpåliggende å analysere om og eventuelt hvordan engelsk supplerer eller erstatter norsk som samfunnsbærende språk på språkbruksområdet forskning og utdanning. Det må gjøres jevnlig undersøkelser og utvikles robuste indikatorer. NIFUs kartlegginger og utvikling av målemetoder og indikatorer for språkbruksarenaen forskning og høyere utdanning inngår i innhenting av slik kunnskap.

Noen undersøkelser av faktisk språkbruk og språkvalg i høyere utdanning har vært gjort. Slik finnes det noe viten, om enn begrenset, om situasjonen og utviklingen på dette samfunnsområdet. Siden 1998 har NIFU, gjennom i alt sju ulike undersøkelser, kartlagt sider ved den faktiske språksituasjonen i Norge. Studiene har omfattet ulike språkbruksaktiviteter, språkbrukere og disipliner/forskningsfelt (Dahl, 1998; Hatlevik og Norgård, 2001; Schwach, 2004; Brandt og Schwach, 2005; Schwach, 2007; Schwach, 2009a; Schwach, 2009b og Schwach og Dalseng, 2011). Andre norske og nordiske forskere har utført kvalitative, sosiolingvistiske undersøkelser av konkrete mekanismer som kan bidra til å opprettholde, alternativt svekke, norsk eller andre nasjonalspråk som bruksspråk (se for eksempel Ljosland, 2008). Noen forskere har gransket konkrete, faglige utfordringer og faktiske problemer knyttet til bruk av engelsk i undervisning (blant dem Lehtonen et al. 1999; Airey, 2009; Jansson, 2008; Söderlundh, 2010). To nyere danske studier har høy relevans for denne undersøkelsen. Den ene er en intervjuundersøkelse av ti danske underviseres erfaringer med og holdninger til det å undervise på engelsk (Jakobsen, 2010). Den andre retter oppmerksomheten mot danske førsteårsstudenter, deres inngangskompetanse og deres holdninger til undervisning på engelsk (Didriksen, 2009).

Per dags dato finnes det altså noe oppdatert kunnskap om omfanget av bruk av norsk og andre språk innenfor sjangeren pensum, men relativt lite om konkrete mikro- og makrofaktorer som ligger til grunn for dagens situasjon og en viss kunnskap om utviklingen siden 2000 da NIFU-undersøkelsen som omfattet 20 fag ble gjennomført (Hatlevik og Norgård, 2001).

1.3 Språkbruk i høyere utdanning

Et argument i diskusjonen er at det skjer avgjørende endringer i den samlede språkbruken gjennom mange ulikeartede og enkeltstående språkvalg. Spørsmålet er om disse enkeltvalgene, sammen med tilstedeværelsen eller fraværet av en språkbevissthet, på individuelt og kollektivt nivå, virker i favør av norsk, eller svekker norsk som et fullverdig språk i høyere utdanning. Denne forståelsen av språksituasjonen legger vi til grunn når vi undersøker språkbruk i academia og søker etter de ulike mekanismene og prosessene som øver innflytelse på språkbruk.

Språkbruksarenaen eller domenet forskning og utdanning er ingen enhetlig størrelse, men består av flere, selvstendige arenaer, og på hver arena foretar språkbrukere valg på særegent grunnlag. For å analysere språkbruk og språkvalg er det fruktbart å dele området inn i tre underområder: forskning, utdanning og administrasjon. Denne studien retter blikket mot et delområde eller deldomene:³ høyere utdanning. Dette deldomene kan igjen inndeles videre etter flere og delvis kryssende akser. Kriteriene for grupperinger kan både være av strukturell og av semantisk karakter. I denne studien er ikke språket som syntetisk og semantisk system hovedsaken, men målet om å dokumentere og forklare språkbrukernes faktiske språkbruk og deres valg mellom norsk og engelsk, som styrer kartleggingen og drøftingen. (I vedlegg 1 finnes en fullstendig oversikt over inndelingen og termer som er brukt i denne rapporten).

³ Om definisjoner av deldomene/underdomener, se Ljosland, 2008: 28–29; Brandt og Schwach, 2005: 8.

1.4 Endringer ved universiteter og høyskoler

Spesielt fire bakgrunnsfaktorer som delvis kan henge innbyrdes sammen, virker inn på dagens språkvalg og språkbruk i høyere utdanning. For det første har universiteter og høyskoler vært inne i en rivende utvikling de siste tiårene. Siden årstusenskiftet har både høyere utdanning samlet sett og de ulike fagene gjennomgått omfattende omdanningsprosesser. Blant annet har gradsstrukturen og utdanningsløpene blitt lagt om.

For det andre har det samlede antallet studenter økt i tidsrommet, og det samme gjelder for antallet undervisningstilbud. Etablerte fag er blitt brutt opp, og nye typer studieprogrammer er opprettet. Denne utviklingen kan ha blitt akselerert ved innføringen av kvalitetseformen og større fristilling for lærestedene til å etablere studieprogrammer. Utvidelsen av tilbudene innebærer at valgene blir flere og variasjonene større. Hvilke følger dette kan få for pensum og språkfordelingen spesielt, vet vi ikke, men det står klart for NIFU at en slik utvikling kan berøre spørsmålet om språk i pensum, og det på mer enn én måte.

For det tredje har antallet studenter og undervisere fra utlandet og antall engelskspråklige undervisningstilbud økt.⁴ For det fjerde er digitale læremidler trolig tatt i bruk i større grad enn tilfellet var rundt millenniumskiftet, da den store undersøkelsen som omfattet 20 fag, ble gjennomført (Hatlevik og Norgård, 2001). Til sammen gir dette en ny situasjon i høyere utdanning, også når det gjelder språkbruk, der endringer i rekruttering, organisering og fagstruktur kan føre til mindre bruk av norskspråklig pensum.

1.5 Hvorfor er pensum en sentral kategori?

Pensum spiller en stor rolle i forbindelse med kunnskapstilegnelse og læringsutbytte. Pensum står sentralt i den daglige innlæringen av fagstoff i høyere utdanning og er tekster de fleste som har studert husker godt. Pensum som også henger sammen med undervisning, er i seg selv og sammen med undervisningen helt sentrale deler av studentenes opplæring. Faglig og språklig forståelse er knyttet sammen. For store grupper av studenter vil spørsmålet om pensum på norsk eller på engelsk, i likhet med språket i undervisningen, måtte balanseres mot hensynet til *kunnskapstilegnelsen*. Det gjelder ikke minst for studenter på lavere grads nivå. Slik sett inngår pensum i en bredere utdanningspolitisk diskusjon, der også faglig nivå i norsk høyere utdanning, ressursbruk og frafall er til debatt.

Språk i pensum er altså viktig for spørsmålet om tilegnelse av fagstoffet, og det igjen inngår i en bredere drøfting av utvikling av språkkompetanse for yrkeslivet. De aller fleste som tar høyere utdanning, blir senere yrkesaktive i Norge. Også i fag/yrker med en etablert internasjonal terminologi, i praksis ofte engelsk, kan det være behov for et fagspråk på norsk. Det kan for eksempel gjelde for informatikk. Mange av fagene har en nasjonal, samfunnsmessig betydning. Derfor er et norskspråklig pensum være viktig for utvikling og vedlikehold av norsk *fagspråk*. I mange fag er det nettopp i arbeidet med å utforme lærestoff og skrive lærebøker på norsk at en også utvikler fagtermer, og framfor alt er det i lærebøkene og undervisningen at termene blir spredt.

1.6 Hvilke fag og lærestedstyper som omfattes

Denne studien viderefører, som alt nevnt, en kvantitativ kartlegging av fagene fysikk, historie, informatikk, sosiologi og sykepleie som ble gjennomført høsten 2010 (Schwach og Dalseng, 2011).⁵

⁴ Fra studien «Mastergrader på engelsk i Norge. I bredde og nisjer», Schwach, 2009b, vet vi at 19 prosent av de masterprogrammene som ble utlyst hvert semester i 2007–08, var engelskspråklige, at 27 prosent av studentene deltok på slike programmer, og at åtte–ni av ti slike studenter igjen var norske statsborgere. For undervisning på lavere nivå har vi ingen tall, men antakelig foregår det en tilsvarende utvikling her, skjønt trolig i mindre grad.

⁵ For hvert fag ble tilbudet ved fire universiteter og ved fire høyskoler undersøkt. Til sammen ble 36 studietilbud gjennomgått. (Studieprogrammer på lavere nivå i fysikk tilbys ikke ved noen høyskole.) Kartleggingen omfattet 3000 av i alt 32 200 planlagte studieplasser, eller 10 prosent av alle studieplasser på bachelornivå som hører inn under samordnet opptak (Schwach og Dalseng, 2011: 10–13).

Undersøkelsen er også en frittstående oppfølging av en undersøkelse som NIFU gjennomførte rundt 2000 (Hatlevik og Norgård, 2001).

Denne rapporten er konsentrert om det første året av utdanningen fram til bachelorgraden og innbefatter fem fag: fysikk, historie, informatikk, sosiologi og sykepleievitenskap. Undersøkelsen omfatter to lærestedstyper: universiteter og høyskoler. Vi forklarer de statistiske resultatene som kom fram i kartleggingen høsten 2010. Når vi sammenligner resultatene fra denne og foregående undersøkelse med dem som kom fram i Hatlevik og Norgårds rapport fra 2001, kan vi peke på utviklingstrekk over tid.

Nytt aspekt – studenter og pensum

Studentenes synsvinkel var ikke en del av undersøkelsen fra tusenårsskiftet (Hatlevik og Norgård, 2001). At denne studien også omfatter deres synspunkter på pensumspråk er altså nytt. Vi tar opp studentenes *opplevde* utbytte av og erfaringer med å lese og lære på engelsk. Dette temaet kan peke framover mot en senere undersøkelse som også kan omfatte studentenes inngangskompetanse og målinger av deres faktiske språklige forutsetninger for å ha utbytte av opplæring på engelsk.

2 Definisjoner, presiseringer, data og metode

I dette kapitlet presenterer vi definisjoner og avgrensninger samt rapportens kildegrunnlag og metode.

2.1 Definisjoner

Pensum

Termen *pensum* er brukt synonymt med faglige læremidler og med pensumlitteratur i denne rapporten. Faglige læremidler er et mer presist begrep, men siden pensum er en mer kjent term og ble brukt i undersøkelsen fra 2000, har vi beholdt denne termen. Pensum i denne sammenheng omfatter skriftlige publikasjoner og andre typer læremidler, herunder også digitale læremidler. Læring kan skje via lesning av trykt litteratur eller via elektroniske medier. Digital læring kan for eksempel være programvarer som installeres på datamaskin, via cd-rom eller minnepinne eller det å bruke nettbaserte læremidler. Pensum kan enten være spesielt skrevet eller tilrettelagt for grunnnivået i høyere utdanning, slik som for eksempel grunnbøker og innføringsbøker, og/eller det kan være allmenne fagbøker og faglige/vitenskapelige artikler og nettressurser som tas i bruk i pensum.

Fagspråk

Fagspråk er det språket som blir nyttet av en særskilt yrkes- eller profesjonsgruppe. Fagspråket er gjerne spesialisert og har et teknisk ordforråd med et høyt presisjonsnivå. Det inneholder en samling av og et system av særskilte termer: fagterminologi.

2.2 Presiseringer

Fagplaner og nasjonale rammeplaner

Pensumlister bygger på og er operasjonaliseringer av fagplaner. Disse fagplanene kan foreligge på et nasjonalt nivå slik som for eksempel nasjonale rammeplaner for sykepleierutdanning gjør.⁶ Fagplaner finnes for alle de studerte fagene ved alle de lærestedene vi har undersøkt. Fagplaner angir gjerne kunnskapsmål, ferdighetsmål og mål for oppnådd, generell kompetanse. Planene er oppdelt i emner som igjen er presisert med angivelser av pensumlitteratur og andre læremidler. Informatikk, og spesielt studiet ved Universitetet i Oslo, utmerker seg ved at fagplanen der, i mindre grad enn ved

⁶ Nasjonale rammeplaner for sykepleierutdanning, fastsatt 25. januar 2008 av Kunnskapsdepartementet, www.regjeringen.no/kd.

andre steder, er utmyntet i form av detaljert angitte pensumlister. Denne fagplanen legger størst vekt på ferdighetsmål og kunnskapsoppnåelse.

Det nasjonale kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning er fastsatt av Kunnskapsdepartementet og ble sendt ut til alle høyere utdanningsinstitusjoner 20. mars 2009. Institusjonene fikk frist til utgangen av 2012 med å innlemme kravene i dette rammeverket i sine beskrivelser av studieprogrammene.⁷ Per januar 2012 er det usikkert hvordan dette rammeverket faktisk er blitt implementert og på hvilken måte det har hatt innflytelse på fagplaner og derigjennom på pensumlister.

Forenklete årstallsangivelser

Den første undersøkelsen av pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning ble gjennomført mellom 1999 og 2001 (Hatlevik og Norgård, 2001). For enkelthets skyld blir den i tekster, tabeller og figurer referert til som 2000. I Hatlevik og Norgårds undersøkelsen ble språkfordelingen i pensum for studieåret 1979–1980 talt opp. For enkelthets skyld blir denne opptellingen i tekst, tabeller og figurer referert til som 1980. Den forrige kvantitative undersøkelsen (Schwach og Dalseng, 2011) ble hovedsakelig utført høsten 2010, men ferdigstilt på nyåret 2011. For enkelthets skyld refererer vi til den som 2010.

2.3 Data og metoder

De tre overordnede spørsmålene for undersøkelsen er: Hva er årsakene til den nåværende fordelingen mellom pensum på norsk og pensum på engelsk? Hva kan grunnene være til at det til dels er store variasjoner i språkbruk mellom forskjellige fag og mellom ulike lærestedstyper? Hvordan opplever studentene pensum på norsk og på engelsk? For å kunne svare på undersøkelsens problemstillinger har vi spurt tre grupper som står sentralt som utviklere og/eller brukere av pensum: forleggere, undervisere og studenter. Undersøkelsen ble basert både på spørreskjemaer og på intervjuer. Tematisk sett var både intervjuene og spørreskjemaet delt i to. I første del spurte vi om kunnskaper og praktiske erfaringer med språk og pensum, og i den andre delen stilte vi spørsmål som hvilke tanker og holdninger undervisere, studenter og forleggere hadde til språkbruk generelt og til pensum på norsk og engelsk.

2.3.1 Datainnsamling

Innsamlingen ble gjennomført sommeren og høsten 2011. Under redegjør vi for de faktorene vi vurderte forut for og under datainnhenting.

Intervjuer

Vi gjorde 83 ansikt-til-ansikt-intervjuer med studenter, 20 telefonintervjuer med undervisere og 9 telefonintervjuer med forleggere i 7 forlag (se vedlegg 2). Intervjuene var forberedte med guider (se vedleggene 3, 4, 5b og 6). Spørsmålene i intervjuguiden ble utformet slik at både samtalene med forlagsbransjen og med pensumansvarlige/undervisere i UoH-sektoren skulle la seg sammenligne med de intervjuene som ble gjort i 2001 (Hatlevik og Norgård, 2001). Intervjuguiden for forlagene og for underviserne ble sendt ut i forkant slik at informantene kunne lese gjennom spørsmålene og kunne forberede seg.

Før de ordinære intervjuene tok til, hadde vi gjennomført prøveintervjuer med alle de tre gruppene. Det gjorde vi for å kontrollere at spørsmålene var klare og ble oppfattet slik vi mente dem.

⁷ www.regjeringen.no/kd, kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning.

Spørreskjema

Spørreskjema ble valgt for én gruppe, studenter, fordi vi mente det var en god og enkel måte å innhente likeartet informasjon fra et større antall studenter på (se vedlegg 5a). 83 studentene fikk utdelt skjemaet i etterkant av en forelesning og besvarte det umiddelbart. Skjemaet omfattet tre temaer:

- bakgrunnsinformasjon om studenten selv
- spørsmål om allmenne kunnskaper i engelsk
- spørsmål om norsk og engelsk på pensum

Spørreskjemaet var inspirert av en dansk undersøkelse av førsteårsstudenters inngangskompetanse og holdninger til engelsk som undervisningsspråk (Didriksen, 2009: bilag 2.)

Nærmere om aktører som ble spurt

Henvendelsene til den enkelte ansatte ved forlagene og i UoH-sektoren ble gjort via e-post. Alle forespurte fikk fylldig informasjon om bakgrunnen for og formålet med undersøkelsen, og de fikk tilsendt intervjuguiden på forhånd. Tilbakemeldingene fra de forespurte personene var i all hovedsak positive. Språk i allmennhet og bruk av norsk og engelsk i særdeleshet oppfattes som viktig anliggender.

UoH-sektoren, pensumansvarlige/undervisere

Både det formelle ansvaret og det praktiske ansvaret for å utforme læringsmål og for å bestemme pensum kan være ulikt organisert fra et fag til et annet, mellom de ulike studieprogrammene og forskjellig fra et lærested til et annet. Mens noen studieprogrammer er sentralt organiserte og har en pensumansvarlig person eller en komité, har andre programmer en mer desentralisert struktur, der pensum følges løpende og justeres regelmessig. Imidlertid har felles innføringskurs gjerne en mer standardisert form hva læringsmål og pensum angår, enn for eksempel særskilte fordypningsemner som studentene kan velge.

Vi valgte å prioritere undervisere fremfor formelt pensumansvarlige, fordi undersøkelsens mål ikke var å kartlegge formelt ansvar, men å forstå mekanismer som ligger bak valgene om å fastsette pensum på henholdsvis norsk og på engelsk. Derfor ville vi intervju vitenskapelig ansatte som hadde et faktisk ansvar for pensum på de ulike kursene, og som erfarer hvordan pensum fungerer i utdanningshverdagen. Intensjonen var å intervju 20 undervisere/pensumansvarlige ved de samme læresteder og de samme fem fagene der vi hadde undersøkt fordelingen av pensumsider på norsk og engelsk. Så langt mulig gjorde vi det, men måtte underveis i undersøkelsen supplere med andre kurs på grunnnivå eller også tilbud som vi skjønnsmessig mente lå faglig og nivåmessig nært til de kursene der vi hadde talt fordelingen av sider på engelsk og på norsk. De fleste intervjuene varte 25–35 minutter, et par litt kortere og et fåtall litt lenger (se vedlegg 2 for oversikt over informanter).

Intervjuene med underviserne ga oss et godt innblikk i de mange ulike, praktiske utfordringene som vitenskapelig ansatte står overfor i sin undervisningshverdag. Vi mener intervjuene er representative både for å forstå situasjonen i de enkelte fagene og de allmenne utfordringene med språk og studenter på grunnnivå.

UoH-sektoren, studenter

Studentundersøkelsen er å oppfatte som et pilotarbeid. Gitt prosjektets tidsramme måtte studentene kontaktes i løpet av september og oktober 2011. Det var langt fra et optimalt tidsrom å utspørre førsteårsstudenter i. De fleste studieprogrammene tar nemlig til i høstsemesteret og avsluttes om våren. Tidlig i semesteret har studentene trolig opparbeidet lite erfaring om sine faktiske utfordringer med pensum på engelsk og på norsk. Vi bestemte oss derfor for å kontakte tredjesemesters studenter

istedenfor førstesemesters studenter, fordi vi regnet med at de hadde erfaringer og tanker om det å lese og lære på norsk versus engelsk. Tredjesemestersstudentene skulle også ha lært og lest fra det pensumet der vi kartla språkfordelingen høsten 2010.

83 studenter besvarte et spørreskjema og ble intervjuet i etterkant. Intervjuene ble gjennomført som gruppeintervjuer, og de varte 10–15 minutter. Utfylling av spørreskjemaer og intervjuing ble gjort i etterkant av en forelesning / et seminar / en øvingsgruppe som inngikk i studieprogrammet. Vi avtalte tid og sted med den enkelte foreleseren. Alle fem fag og begge typer læresteder er representert i utvalget av studenter. Så langt som det var praktisk mulig har vi spurt studenter som fulgte de samme kursene der vi kartla språk i pensum høsten 2010 (Schwach og Dalseng, 2011). Antall emnekurs varierer mellom ett og tre i første semester. Vi bestrebet oss på å finne fram til studenter ved ett emnekurs ved alle fem fagene og ved begge lærestedstyper (se vedlegg 2 for oversikt over informanter).

Vi var primært interessert i studenter som hadde norsk som førstespråk. Vi ønsket å utelate utvekslingsstudenter og studenter som var tospråklige for å hindre skjevheter i studien med hensyn til språklig bakgrunn. Disse gruppene av studenter kunne ha svært gode ferdigheter eller kompetanse på morsmålsnivå i engelsk, eller det kunne være studenter som hadde norsk som et fremmedspråk. Studenter med en annen språklig bakgrunn kunne nemlig komme til å besvare annerledes på spørsmål om hvor lett de synes det er å lese og lære på henholdsvis engelsk og norsk. Vi ville unngå en slik feilkilde. Kontrollspørsmål på spørreskjemaet viste at vi lyktes bra med å finne fram til den målgruppen vi ønsket oss. 82 av de 83 studentene som besvarte skjemaet, mente de behersket norsk best. 75 av studentene, eller 90 prosent av dem, hadde lært sin engelsk i det norske skolesystemet. Kun 16 av de 83 studentene, eller i underkant av 20 prosent, hadde bodd i et engelskspråklig land lenger enn en måned. Gjennomsnittsalderen på studentene var 24,4 år, men alderen spente fra 18 til 50 år. 43 prosent av studentene var menn, og 57 prosent var kvinner. Kvinner er allment i flertall i høyere utdanning, og dette gjenspeiles nok i vårt utvalg (se tabell v 3 for detaljerte opplysninger om studentene).

Vårt begrensede datamateriale tilsier at vi må være forsiktige med å trekke bastante slutninger fra spørreundersøkelsen og intervjuene, men vi antar at svarene i begge på en rimelig balansert måte viser representative synspunkter blant studenter for de fagene undersøkelsen omfattet.

Forlagsbransjen

Kriteriet for utvelgelse av forlagene var at de skulle utga fagbøker og/eller særskilte lærebøker og eventuelt andre læremidler beregnet på studenter i høyere utdanning. Vi kontaktet Den norske forleggerforeningen, og foreningen hjalp oss med å finne fram til ti relevante forlag som vi henvendte oss til. Forlagene ble forespurt via e-post om de ville la seg intervjuet. Av de ti forlagene vi henvendte oss til fikk vi avtale med og intervjuet ni forleggere i sju forlag. Vi samtalte med ansatte på faglig leder- og mellomnivå: forlagssjefer og fagredaktører. Stillingsbetegnelsene varierer mellom forlagene. Intervjuene varte fra 30 til 60 minutter (se referanselisten for fullstendig oversikt over forlagene). Vi samtalte med forleggere og fagredaktører med ansvar for ett eller flere av fagene som inngår i denne undersøkelsen. De ble spurt om sine erfaringer og synspunkter på situasjonen og utsikter fremover (se vedlegg 2 for oversikt over informanter).

Vi intervjuet de mest sentrale forlagene som utgir pensumlitteratur og opplevde stor samstemthet i synspunktene blant forleggerne. Vi antar at vi har fått et representativt bilde av forleggenes oppfatninger.

Universitets- og høyskolerådet (UHR)

Vi intervjuet sekretariatet i UHR som en mulig kilde til å drøfte pensum i en utdanningspolitisk sammenheng. Intervjuet dreide seg om UHRs språkpolitiske strategi og sekretariatets inntrykk av det strategiske arbeidet ved de ulike universitetene og høyskolene når det gjaldt bruk av norsk og av engelsk i høyere utdanning og spesielt i pensum (se vedlegg 2 for detaljer om intervjuet og vedlegg 6 for intervjuguide).

2.4 Metodiske utfordringer

Tidsspenn 2000–2010

Mellom den undersøkelsen som Hatlevik og Norgård gjennomførte rundt 2000, og tidspunktet for denne nye undersøkelsen, rundt 2010, har det skjedd en rekke strukturelle endringer i universitets- og høgskolesektoren (jf. 1.4). Disse endringene påvirker både den måten denne undersøkelsen er utført på og sammenligningene mellom de to studiene. Den viktigste enkeltforandringen er kvalitetsreformen som ble gjennomført fra 2003. Med denne reformen ble det innført et enhetlig gradssystem for høyere utdanning med betegnelsen bachelorgrad for fullførte lavere grads studier og mastergrad for fullført studier på høyere nivå. For flere fags del medførte kvalitetsreformen at tidligere større studieenheter ble splittet opp i flere mindre moduler (Stortingsmelding nr. 27 (2000–2001)).

En vesensforskjell mellom denne undersøkelsen og den fra 2000 er at vi nå legger mindre vekt på skillet mellom «tradisjonelle (akademiske) fag og fagområder ved universitetene» og «yrkesutdanninger i høgskolesektoren» (Hatlevik og Norgård, 2001: 7). Det har to grunner: Den ene henger sammen med den allmenne utviklingen i høyere utdanning på 2000-tallet. Forskjellene mellom «akademiske fag» og yrkesrettede utdanninger for de to ulike lærestedstypene kan gradvis ha blitt utvisket med innføringen av et nytt, felles gradssystem. Den andre grunnen har å gjøre med omfanget av denne undersøkelsen. En undersøkelse må inkludere langt flere enheter for å gi grunnlag for en systematisk drøfting av mulige forskjeller. I denne undersøkelsen har vi lagt størst vekt på å drøfte fagforskjeller generelt og belyse skilnader i språkbruk for fagene mellom universiteter og høgskoler.

Når det gjelder den metodiske siden av saken, så ble datainnsamlingen for denne undersøkelsen gjennomført på en måte som gjør sammenligninger over tid mulig. Spørsmålene i intervjuguiden ble utformet slik at både intervjuene med forlagsbransjen og intervjuene med pensumansvarlige/undervisere i UoH-sektoren lar seg sammenligne med de intervjuene som ble gjort i undersøkelsen fra 2000 (Hatlevik og Norgård, 2001). Både i forlagene og i UoH-sektoren intervjuet vi personer i tilsvarende stillinger/funksjoner som dem Hatlevik og Norgård gjorde i 2000.

Tidssprang mellom kartleggingen i 2010 og denne undersøkelsen

En mulig metodisk innvending er tiden mellom kartleggingen av pensumlistene (Schwach og Dalseng, 2011) og intervjuene med studentene. Imidlertid antar vi at et tidssprang på rundt ett år mellom de to undersøkelsene ikke skulle by på betydelige metodiske utfordringer.

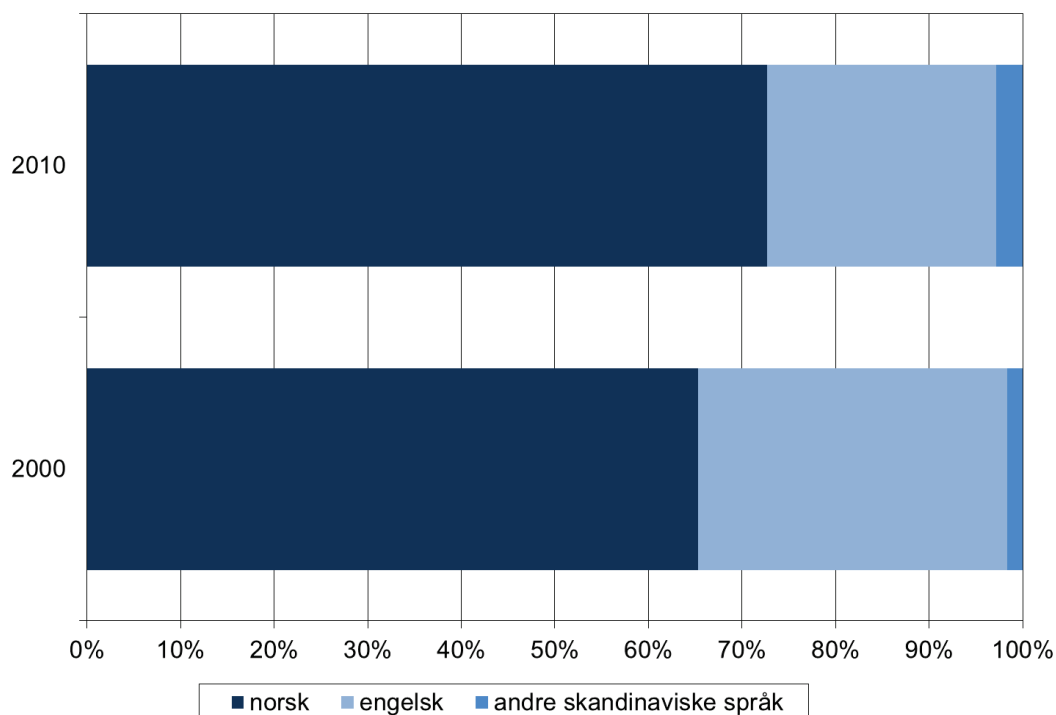
3 Ingen entydig overgang til pensum på engelsk

Fra kartleggingen i 2010 (Schwach og Dalseng, 2011) kjenner vi fordelingen mellom norsk og engelsk for de fem fagene som ble gjennomgått. Fra undersøkelsen gjennomført ti år tidligere (Hatlevik og Norgård, 2001) vet vi hva situasjonen var i 2000 og har kunnskap om situasjonen i 1980 for de enkelte fagene. Når de to undersøkelsene sammenholdes, har vi tre punkter og kan trekke en tidslinje over tretti år. Det gir grunnlag for å analysere endringer og kontinuitet.

3.1.1 Høy andel pensum på norsk i 2010 og økende fra 1980

Det var ingen entydig overgang fra norsk til engelsk pensum fra 2000 til 2010. Andelen norsk pensum steg samlet sett for de fagene og studietilbudene som ble undersøkt. Også mellom 1980 og 2000 holdt andelen norsk seg stabil eller økte (Hatlevik og Norgård, 2001: 9). Figur 3.1 fremstiller fordelingen på språk for 2000 og 2010.⁸

⁸ Dataene for 1980 er ikke fullstendige, for informatikk og fysikk er kun titler og **ikke** sidetall talt. Søylen for 1980 i figuren kan gi et skjevt bilde av situasjonen for dette året.

Figur 3.1 Pensum etter sidetall, fordelt på språk for studieårene 2000 og 2010

Kilde: Schwach og Dalseng, 2011: 14; Hatlevik og Norgård, 2001.

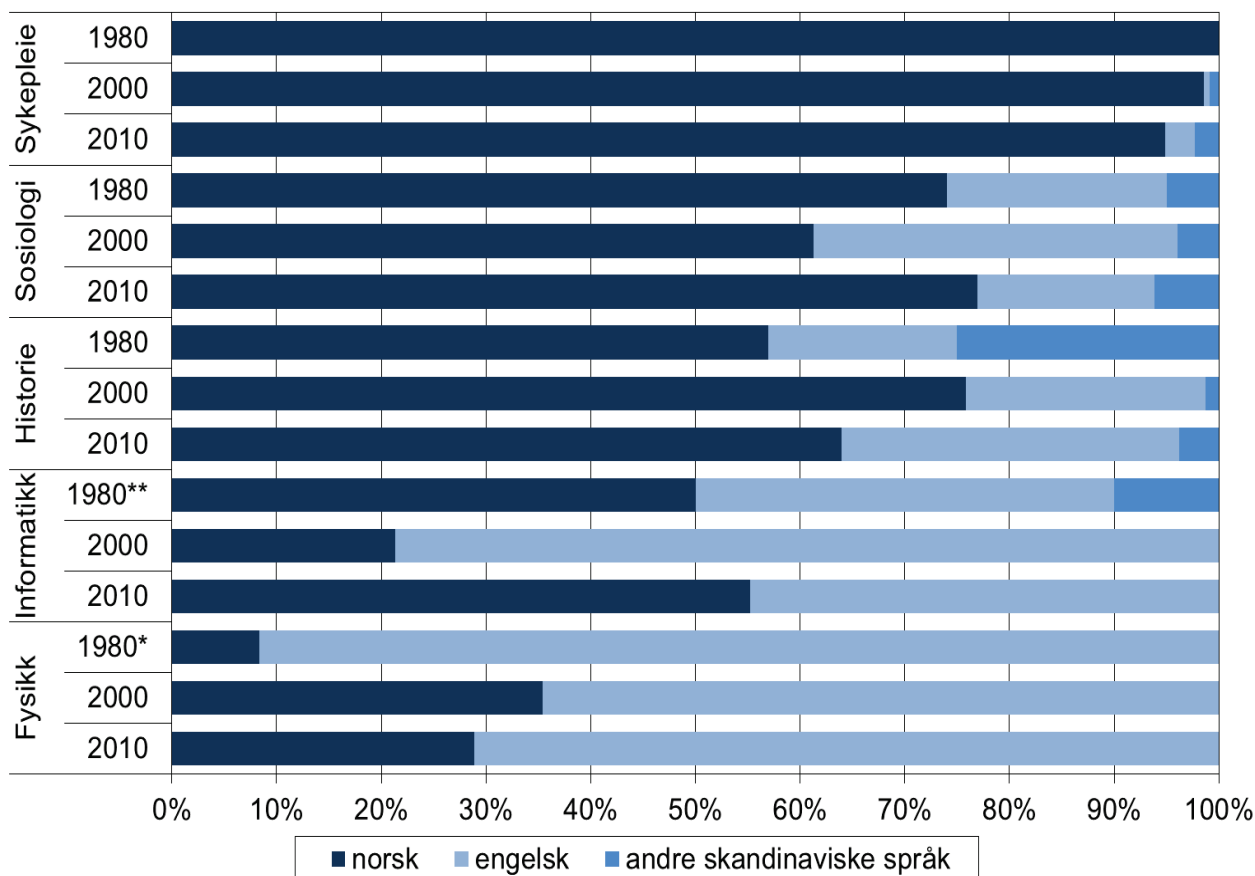
Figuren viser at i 2010 leste og lærte studenter på grunnnivå mye på norsk. Totalt var 73 prosent av pensumet på norsk, mens andelen engelsk lå på 25 prosent. 2 prosent av den obligatoriske litteraturen var på andre skandinaviske språk. Andelen pensum på norsk var også høyere i 2010 enn i 2000. I 2000 var 65 prosent av pensumet på norsk, mens 33 prosent var på engelsk og knappe to prosent på et annet skandinavisk språk.

3.1.2 Andre språk enn engelsk og norsk marginalisert

To prosent av pensum var på øvrige skandinaviske språk i 2010. Pensum på andre europeiske språk finnes knapt. Andelen pensum på et annet skandinavisk språk var like marginal i kartleggingen både i 2010 og i 2000. De øvrige skandinaviske språkene ble trolig marginalisert i tidevervet mellom 1980 og 2000 ifølge Hatlevik og Norgård (Hatlevik og Norgård, 2001: 83–84).

3.1.3 Fagforskjeller

Andelen norskspråklig pensum har variert kraftig mellom fagene. I figur 3.2 viser vi variasjonen mellom fagene og fordelingen mellom norsk, engelsk og andre språk for de tre årene.

Figur 3.2 Pensum etter sidetall, fordelt på språk og fag for studieårene 1980, 2000 og 2010

Noter: **1980 informatikk, titler talt opp, (ikke sidetall).

*1980 fysikk, titler talt opp, (ikke sidetall).

Kilde: Schwach og Dalseng, 2011: 16; Hatlevik og Norgård, 2001: 75–76, 78, 179.

Alle fagene hadde pensum på norsk, men andelen norsk varierte. Alle fag unntatt fysikk hadde en andel norsk på minst femti prosent. I fysikk var andelen pensum på norsk mindre enn en tredjedel.

I to av fagene, sosiologi og informatikk, økte prosentandelen norsk pensum samlet sett fra 1980 til 2010, mens i to andre fag, historie og fysikk, sank den. For sykepleie skjedde det kun små endringer.

Sykepleie

Sykepleiestudenter leste nesten bare norsk. Mellom 95 og 100 prosent av pensumet var på nasjonalspråket. Det gjaldt for alle tre årene.

Sosiologi

Sosiologistudenter leste 77 prosent av pensumet på norsk i 2010, mens andelen var lavere i 2000, 66 prosent på norsk. I 1980 var norskandelen på 74 prosent. Men det samme året var i tillegg fem prosent av pensumet på andre skandinaviske språk. Ble pensumet på skandinaviske språk erstattet med pensum på engelsk eller på norsk i perioden? Sosiologi hadde altså en nedgang i andelen pensum på norsk mellom 1980 og 2000, men en økning i tiåret fra 2000 til 2010.

Historie

Historiestudenter leste 64 prosent av pensumet på norsk i 2010. Under fem prosent av pensum var på andre skandinaviske språk. Andelen på norsk var høyere i 2000, da var den på 75 prosent. Det var lite pensum på andre skandinaviske språk. I 1980 var norskandelen 58 prosent, men da leste studentene også 25 prosent av pensumet på dansk og/eller svensk, historiestudentene leste med andre ord 81 prosent av pensumet sitt på norsk og på andre skandinaviske språk. Andelen pensum på norsk har sunket. Om vi regner norsk og skandinaviske språk sammen, har andelen pensum på skandinaviske språk sunket fra 81 prosent til cirka 65–66 prosent, eller med rundt 15 prosentpoeng.

Informatikk

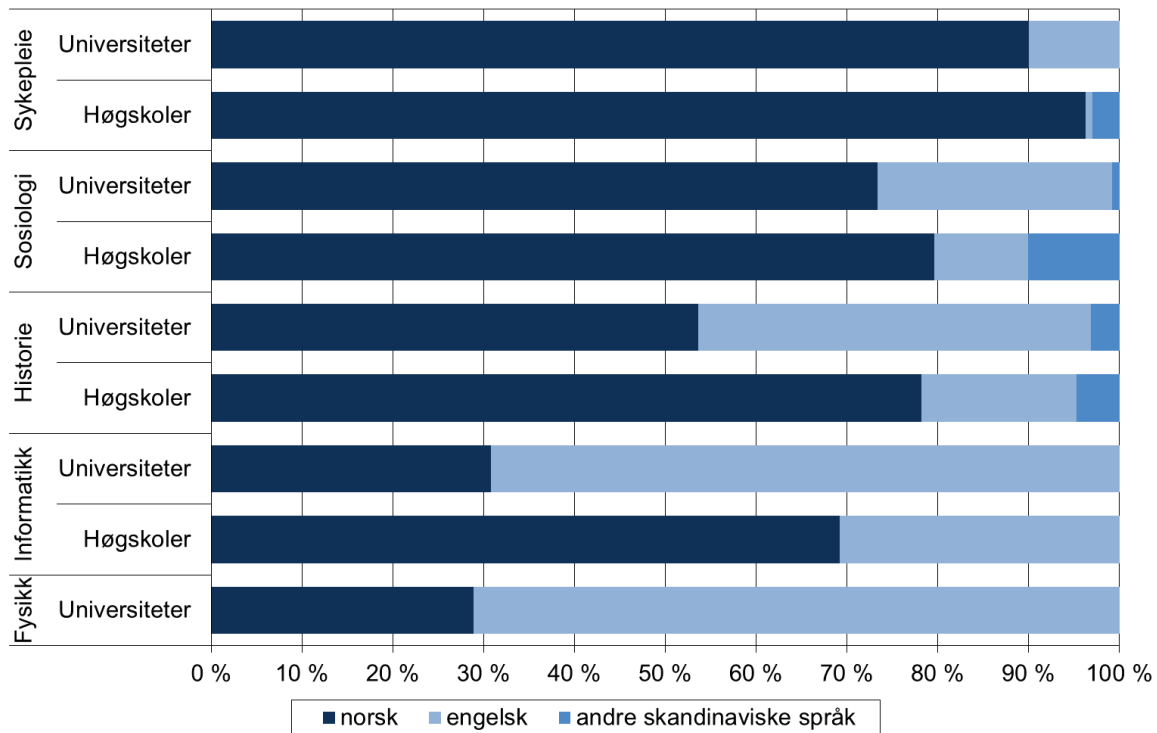
Informatikkstudenter leste 45 prosent av pensumet på norsk i 2010. I 2000 var norskandelen 21 prosent. Tallene for 1980 er upresise, men kan ha ligget rundt 50 prosent norsk, til det kom noe lærestoff på dansk. Mellom 2000 og 2010 steg prosentandelen norskspråklig pensum med 24 prosentpoeng.

Fysikk

I 2010 var kun 29 prosent av pensumet i fysikk på norsk, mens i 2000 var 35 prosent av stoffet på nasjonalspråket. Datagrunnlaget for 1980 er ufullstendig, men mye tyder på en lav andel norsk pensum (Hatlevik og Norgård, 2001: 179). Fra 2000 til 2010 sank andelen norsk pensum med 6 prosentpoeng.

3.1.4 Pensum etter lærestedstype

For alle fag gjaldt det at andelen norskspråklig pensum var lavere ved universitetene enn ved høgskolene, både i 2010 og i 2000. For 1980 foreligger det ikke pensumlister fra høgskolene (Hatlevik og Norgård, 2001: 48). Høgskolene var da i en oppbyggingsperiode. Figur 3.3 viser fordelingen på språk etter lærestedstype for 2010.

Figur 3.3 Pensum etter lærestedstype, fag og språk i studieåret 2010

Kilde: Schwach og Dalseng, 2011: 17.

Forskjellene i pensum på norsk, engelsk og andre skandinaviske språk etter sidetall varierer fagene imellom og mellom de to lærestedstypene. For sykepleie var skilnaden heller liten. For sosiologi var den heller ikke stor. På historie og informatikk derimot var differansen markant. For historie var andelen norskspråklig pensum 53 prosent ved universitetene mot 78 prosent ved høgskolene. For informatikk var gapet enda større: Det norskspråklige pensumet utgjorde 31 prosent ved universitetene, mens tallet for høgskolene var 69 prosent. Forklaringene på skilnadene mellom lærestedstypene kan være ulike typer fagtilbud og at tilbudene er innrettet mot forskjellige grupper av studenter (Schwach og Dalseng, 2011: 16–17). Intervjumaterialet i denne undersøkelsen er begrenset, og det bør gjøres en større anlagt studie som omfatter flere fag som tilbys ved begge lærestedstypene.

4 Pensum sett fra UoH-sektoren

I forrige kapittel belyste vi fordelingen på språk i pensum samlet sett og for hvert av de fem fagene. Her skal vi se på årsakene til nåværende fordeling mellom pensum på norsk og pensum på engelsk. Hva kan grunnene være til store variasjoner i språkbruk mellom forskjellige fag? For å finne svar har vi spurt undervisere og studenter ved universiteter og høyskoler og analysert den informasjonen vi innhentet.

4.1 Undervisere og pensumsansvarlige

Formålet var nevnt å intervjuere undervisere som har erfart hvordan pensum på norsk og på engelsk fungerer i praksis. Vi ønsket å innhente informasjon fra dem som sitter med et reelt ansvar for å velge pensum og undervise.

4.1.1 Tilgang på og valg av pensum

Generelt synes pensum på dette nivået å være ganske standardisert. Det er en følge av at mange av kursene det første studieåret gjerne har karakter av å være innføringer til faget /studieprogrammet. Vi har et inntrykk av at en allmenn desentralisering av ansvar i UoH-sektoren, kvalitetsreformen og veksten i antallet studenter hver for seg og til sammen kan ha påvirket pensum og derigjennom språkbruk og språkvalg. Så langt har ikke denne utviklingen totalt sett disfavorisert norsk pensum på grunnnivå.

Kvalitetsreformen hadde flere mål. Blant annet var den ment å være en reform i høyere utdanning som skulle bedre gjennomføringen og hindre frafall. Med reformen har lærestedene i større grad fått regulert sine plikter når det gjelder undervisning og annen opplæring. En følge av både kvalitetsreformen og studentenes tydeliggjorte rettigheter kan være økt oppmerksomhet på undervisning og studentenes faktiske forutsetninger. Språk inngår som en faktor i de samlede vurderingene som foretas ved de enkelte kursene. Det er vårt inntrykk etter å ha intervjuet 20 undervisere. Kartleggingen fra 2010 (Schwach og Dalseng, 2011) viste at så langt har språkvalget ofte gått i favør av norsk. Andelen norskspråklig pensum har holdt stand og har faktisk økt siden 1980.

Tilgang på pensum

Valg av pensum skjer delvis ut fra tradisjoner og etablerte sedvaner, samtidig som det er viktig at pensumet dekker det faglige innhold godt, innfrir et presist kunnskapsbehov og de læringsmålene som gjelder for bestemte temaer og kurs/studieprogrammer. Underviserne gjør løpende vurderinger av pensumets kvaliteter og mangler. Språk inngår i vurderingen av pensumalternativer, men

førsteprioritet har den opplæringen og de temaene som skal dekket via undervisning og pensum på de aktuelle kursene.

Vår oppsummering etter intervjuene er at tilgangen på pensum i seg selv ikke er det største problemet. Her skal vi imidlertid minne om at vi hadde valgt å undersøke studieprogrammer med en generell orientering og et høyt antall tilbudte studieplasser (Schwach og Dalseng, 2011: 11). Om vi hadde fokusert på mer spesialiserte studieprogrammer med et fåtall studenter (f.eks. et studieprogram med under 50 tilbudte studieplasser), kunne tilgangen på norsk pensum ha vist seg mer sparsom og bydd på problemer. Selv om det i og for seg er god tilgang på pensum, kan det by på utfordringer for underviserne å finne fram til pensum som er tilpasset studentenes nivå og/eller de særskilte læringsmålene for det aktuelle kurset. For underviserne er det viktigste at pensumet dekker de temaene som kurset skal gi opplæring i. Under intervjuene oppga flere av informantene på rappen bestemte kurs der de mente det manglet relevant i betydningen tilpasset pensum.

Enkelte fag har innførings- eller førsteårskurs med ganske likeartede kunnskapskrav så vel nasjonalt som internasjonalt. Dermed har studieprogrammene og de enkelte modulene karakter av et ganske standardisert opplegg både innenfor og over landegrensene. Andre fag og studieprogrammer er mer innrettet mot en nasjonal eller mot en lokal situasjon. Programmer med internasjonalt satte kunnskapskrav og mål finner en oftest i fagområdet matematikk og naturvitenskap. Samtidig er samfunns- og kulturforståelse mindre fremtredende. Blant de fagene vi undersøkte, gjaldt disse faktorene spesielt for fysikk og for deler av informatikkfaget.

Tanker om pensum på norsk og på engelsk på grunnivået kan i noen grad være knyttet til i hvilken grad engelsk språk dominerer i forskning, men muligens like viktig, hvilket språk som benyttes i det yrkeslivet kandidatene tenker de kvalifiserer seg for, og de arbeidsplassene (bedriftene) de sikter seg inn mot.

De naturvitenskapelige fagene domineres av engelskspråklig pensumlitteratur. For flere kurs skal det ikke finnes norsk pensum, men derimot et rikholdig tilbud av engelskspråklige læremidler. Sammen med et stort utenlandsk marked har underviserne erfaringer og hans/hennes språkbevissthet på vegne av engelsk eller norsk betydning for pensumspråket generelt, men kanskje spesielt tydelig i naturvitenskapene.

Omløpshastighet

Endringstakten på pensum veksler betydelig fra fag til fag. Noen ganger har endringstakten betydning for språkvalg, andre ganger ikke. Omløpshastigheten kan henge sammen med forhold i selve fagets kunnskapsdannelse å gjøre, og denne faktoren påvirker i sin tur undervisningen på grunnivået. På informatikk bør deler av pensum revideres årlig for at opplæringen skal holde seg ajour med nyvinningene i faget. Informatikks behov for hyppige revisjoner av pensumet står i kontrast til historie, der det stort sett tar mange flere år før pensum faglig sett går ut på dato. Det samme kan gjelde for sosiologi.

Endringstakten i pensum kan også henge sammen med forhold ved undervisningen. Nye undervisere kan velge å skifte ut hele eller deler av det pensumet som forgjengeren brukte. Forlagenes tilbud av pensum kan også innvirke på utskiftninger av læremidlene. Noen ganger har hvert av disse valgene betydning for språkvalg, andre ganger ikke. Vi ser *ikke* noe entydig mønster der norsk pensum byttes ut med engelsk på dette nivået.

Spesielt om fysikk og informatikk

Også her gjelder det å finne fram til pensum som matcher både det forventede kunnskapsnivået hos studentene og temaet og omfanget på de aktuelle kursene. Ifølge forlagene er naturvitenskapelige bøker på norsk svært dyre å utvikle. Imidlertid finnes det noen grunner til å forsøke. En grunn til å forsøke alternative utgivelser er at noen lærebøker, spesielt de utenlandske, er svært tykke, de er dyre å kjøpe og tunge å bære på. Undervisere sa at studentene kvier seg for å bære rundt på tunge bøker

og høy pris gjør at de ikke anskaffer alt det pensum de burde ha. Spørsmålet om høy pris gjelder forøvrig både for trykt litteratur og elektroniske lisenser som gir tilgang til relevante programmer.

De førsteårskursene på fysikk der vi intervjuet undervisere og studenter, var kurs i matematikk. På disse kursene brukes det ofte en lærebok på norsk, noe som trolig bidrar til at andelen pensum på norsk var rundt 30 prosent. Det er gitt ut noen grunnbøker i matematikk og naturvitenskap, de har, ifølge våre informanter, holdt seg over en ti års periode. Disse bøkene fyller tydeligvis et behov i opplæringen godt. Så vidt vi forstår fikk forlaget økonomisk støtte til utgivelsen fra Lærebokutvalget for høyere utdanning (om Lærebokutvalget, se 5.4).

Den raske endringstakten i et fag som informatikk er en sak med potensielle språklige følger, også i favør av norsk. Vi forstår pensumsituasjonen for informatikk slik: Det innenlandske markedet for pensum er begrenset, og forlaget må trykke opp og selge et visst antall eksemplarer for at utgivelsen skal være lønnsom. Det tar noen år før opplaget er utsolgt. I mellomtiden har det skjedd sentrale faglige nyvinninger og bøkene burde allerede ha vært oppdatert. Den engelskspråklige pensumlitteraturen derimot utkommer i nye opplag hvert år, bøkene er ajourførte og kan selges på et mye større marked enn de norske. Et alternativ for norske undervisere i informatikk har vært kompendier og notater som legges ut på verdensveven og oppdateres når nødvendig. Kompendiene er nettbaserte og gjør det mulig med langt hyppigere revisjoner enn det som er mulig for trykte lærebøker. Datateknologi og vevløsninger har gjort både revisjons- og distribusjonsarbeidet enklere. Noen av kompendiene bygges faktisk ut og ender som lærebøker slik som ved Universitetet i Oslo og ved Høgskolen i Sør-Trøndelag (Schwach og Dalseng, 2011: 17–18). Når underviserne har norsk som morsmål, skrives kompendiene på det språket de behersker best og skriver raskest på: norsk. Dersom underviserne har et annet førstespråk for eksempel engelsk er det rimelig å tenke seg at kompendiet vil bli skrevet på engelsk.

4.1.2 Pensum og undervisning

Språk i pensum og språkbruk i undervisning henger sammen og det på flere måter. Kursets hensikt er overordnet når pensum velges. Avgjørende for språkvalget norsk versus engelsk kan etter vår mening være undervisningsspråket. Hvis kurset holdes på norsk og pensum er på norsk, blir selvsagt norsk det enerådende språket. Om kurset holdes på norsk, men deler av pensum er på engelsk, vil situasjonen være en tospråklig en. Likevel vil norsk kunne innta en betydelig plass. Underviseren vil nemlig i regelen «oversette» det engelske pensumet til norsk, språklig og eventuelt også kulturelt. Det skjer blant annet ved at underviseren bruker norsk fagspråk og fagterminologi og bruke norske eksempler. Dersom undervisningen foregår på engelsk, vil det mest trolig ikke være aktuelt å bruke et norskspråklig pensum. Engelsk fagspråk og fagtermer vil antakelig heller ikke bli oversatt til norsk. I så fall vil språksituasjonen være enspråklig engelsk.

Blant de underviserne vi intervjuet, fant vi et spenn av holdning til pensum på engelsk og på norsk. Registeret strakk seg fra informanter som mente norsk er bortkastet tid til dem som mente at norsk var en nødvendighet for innlæring på dette nivået, videre til de som var generelt språkbevisste på norsken vegne: de som mente at det norske språket må og skal røktes. Ingen av de intervjuede så for en enspråklig norsk situasjon. Det var verken realistisk sett mulig og/eller ønskelig. De to spørsmålene som underviserne reiste var hvordan vi i Norge skal mestre en overgang til engelsk, og hvordan skulle de selv og studentene håndtere en parallellspråklighet i hverdagen ved lærestedet.

Vår egen oppsummering etter å ha gjennomførte intervjuene med underviserne er at faglig og språklig forståelse henger sammen. Vi tenker at for studenter på lavere grads nivå vil spørsmål om språk i pensum i likhet med språket i undervisningen, måtte balanseres mot hensynet til *kunnskapstilegnelse*. Studenter har et behov for å bli trygge i faget, og et behov å tilegne seg en fagterminologi. For mange studenter kan det være en stor fordel, eller beint fram en nødvendighet, med et fagspråk og en fagterminologi som er forankret i norsk språk og i den norske kulturen, før de kan håndtere engelsk.

4.1.3 Skrivning av pensum

Skriving av læremidler foregår, men er ikke vidt utbredt. Slik forstår vi situasjonen etter å ha intervjuet et snes undervisere. Å lage pensum og å holde det oppdatert, kan være tidkrevende, spesielt i fag som utvikler seg raskt. Informatikk er et eksempel på det. Fordelen med egenprodusert pensum er at den som skriver kjenner studentenes nivå og behov inngående. Nettløsninger kan fungere bra både for lærestedet, underviseren og studenten.

Tid henger sammen med merittering. Timer brukt til skrivning av lærebøker konkurrerer med tid brukt til forskning og vitenskapelig publisering. Konkurransen om tid og prestisje ble drøftet og understreket i 2000-undersøkelsen (Hatlevik og Norgård, 2001: 124–125). Siden da har et nasjonalt system for indikatorer for vitenskapelig publisert blitt etablert, mens noen tilsvarende ordning for annen faglig virksomhet ikke har kommet i stand. Flere informanter peker på at den publiseringsindikatoren og finansieringssystemet av norske universiteter og høyskoler har svekket annen formidling av fagstoff, enn de vitenskapelige utgivelsene beregnet på fagfeller. Skrivning av lærebøker og annen læremiddelproduksjon hører til kategorien formidling. Flere undervisere viste til at det erfaringsmessig er tidkrevende å skrive lærebøker og at det heller ikke er meritterende. Heller ikke forleggere som ble intervjuet, var i tvil om at dyktige fagpersoner som før kvalitetsreformen og før innføringen av en nasjonal publiseringsindikator skrev lærebøker, i dag prioriterer å skrive vitenskapelige artikler. Ifølge forleggere er det vanskeligere å få fagpersonene til å skrive bøker nå, færre henvender seg til forlagene, og når forlaget henvender seg til forskere oppleves det som vanskeligere enn tidligere å få til prosjekter med én lærebokforfatter. I samtalene med undervisere ble det argumentert for at det å skrive pensumbøker burde ha vært meritterende og gitt poenger slik som vitenskapelige utgivelser gir.

Bak dette ønsket kan det, slik vi tolker utsagnene, ligge ønsker om kvalitativ god pensumlitteratur og et ønske om kandidater med tilstrekkelig relevant kunnskap og et fagspråk.

De begrensende faktorene for skrivning av pensum som vi oppfanget i våre intervjuer, stemmer overens med de slutningene som Hatlevik og Norgård kom fram til i sin undersøkelse (Hatlevik og Norgård, 2001). Vi ser at det fantes og finnes fremdeles få insentiver, verken strukturelle eller økonomiske for å stimulere til skrivning av pensumtekster. Vilåårene for å stimulere vitenskapelig ansatte og andre forskere til å skrive pensum på norsk synes å være langt fra optimale.

4.1.4 Inngangskompetanse i engelsk

Studentene kvier seg for å lese engelsk, mente noen undervisere på sykepleie og sosiologi. Andre undervisere i flere fag sa at det kan skorte på språkkunnskaper hos studentene. I informatikk fortalte en underviser at de hadde studenter som kunne norsk dårlig og engelsk enda dårligere. Her hadde en informant merket seg at noen studenter som ikke hadde norsk (eller engelsk) som førstespråk opplevde det som strevsomt å lese engelsk i begynnelsen. Samme informant ønsket å bruke pensum på engelsk. Det var begrunnet med at informatikkens fagterminologi er engelsk og at engelske læremidler også ville være en skolering til arbeidslivet. Men av pedagogiske hensyn og for at studentene skulle bestå eksamen skrev lærerne et kompendium på norsk, selv om noen av dem nok kunne foretrekke å bruke engelsk. Noen undervisere pekte på at grupper av studenter strever med engelsk på grunnivået og kanskje spesielt det første året. Norsk språk fikk drahjelp fra uventet hold.

Språkfagene har en relativt svak stilling i den videregående skolen i Norge. Kanskje bør det stilles et betimelig, men kanskje ikke helt politisk korrekt spørsmål: Hvor kompetente er egentlig studentene på grunnivået i engelsk språk? Glenn Ole Hellekjær konkluderte i sin doktoravhandling fra 2005 med at to tredjedeler av elevene når de avslutter videregående skole ikke ville klare opptakskravene til et studium i et engelskspråklig land. Mellom 30 og 40 prosent av studentene i Norge mente at de hadde vansker med å lese engelsk (Hellekjær, 2005: 4). Britisk-svenske John Airey har oppsummert i sin lisensiatgrad sine praktiske erfaringer med førsteårsstudenter som skulle lære fysikk på engelsk i Sverige: «mitt møte med svenske studenter gjennom en-til-en-veiledning overbeviste meg at i hvert fall for noen av dem ville det å lære faget på engelsk bety alvorlige problemer.» Airey, 2009: vii (oversatt av Vera Schwach).

4.2 Hvordan tenker studenter om pensum på norsk og engelsk?

Skjønt språklig forståelse er avgjørende for formidlingen av fagstoff, har en til nå visst lite om hvordan studentene opplever det å lese pensum på engelsk og på norsk. Et tredje hovedspørsmål i undersøkelsen er hvilke erfaringer studentene selv har med pensum på norsk og på engelsk. Vi ser på hvordan studentenes *opplevde* norsk versus engelsk. Hvilke erfaringer hadde de med å lese og lære på engelsk?

Studentenes synspunkter på pensumspråk er nytt, og denne delen av NIFUs undersøkelse har karakter av en utprøvende pilotstudie. Vi håper at vår utprøving kan anspore til andre undersøkelser som ikke bare belyser studentenes opplevde kunnskap, men også studerer deres faktiske kunnskapsnivå, gjerne med vekt på akademisk engelsk. Vi vet at nær sagt alle studentene hadde norsk som førstespråk, de fleste hadde lært sin engelsk på skolen i Norge og majoriteten av studentene hadde ikke oppholdt seg over lang tid i et engelskspråklig land (jf. 2.3.1 og tabell v 1).

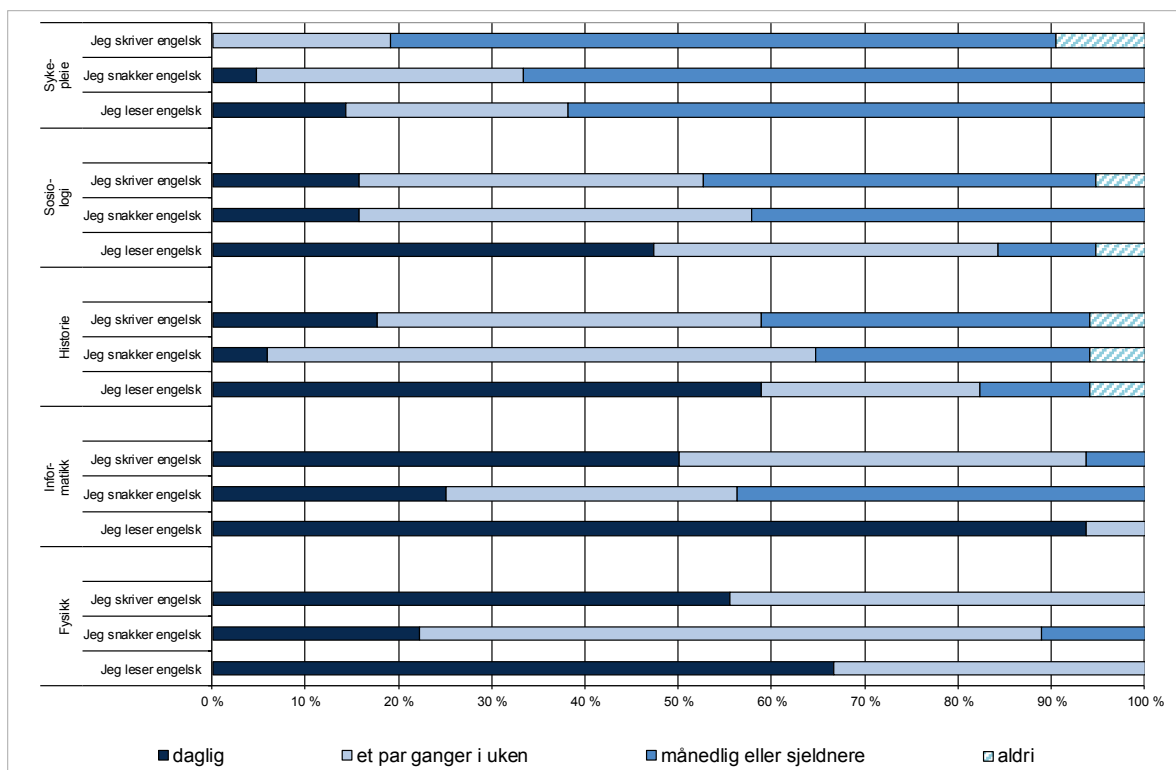
Å bruke et fremmed språk spenner over et stort register med krav til ulike språklige ferdigheter. Å bruke et fremmedspråk kan dreie seg om alt fra å lese en enkel setning på internett eller bestille en kopp kaffe på bar til å formulere et stort selvstendig arbeid, eller for eksempel forklare tekniske detaljer i den offentlige låneordningen for norske studenter til utlendinger.

Oppsummert kan denne undersøkelsen gi oss svar på hvor ofte studentene bruker engelsk og hvilke erfaringer de har, men intet sikkert grunnlag for konklusjoner om faktiske språkkunnskaper og kyndighet.

Hvor ofte bruker du engelsk?

Studentene ble bedt om å anslå hvor ofte de bruker engelsk utenom studiesituasjonen og hvilke språkbruksaktiviteter de hyppigst deltok i.⁹ Figur 4.1. fremstiller svarene. Tallgrunnlaget for figuren finnes i vedleggsdelen, tabell v 4.

⁹ En metodisk svakhet ved spørsmålet er at NIFU ikke har med språkbruksaktiviteten «å lytte og forstå engelsk».

Figur 4.1 Hvor ofte bruker du engelsk utenom studiet?

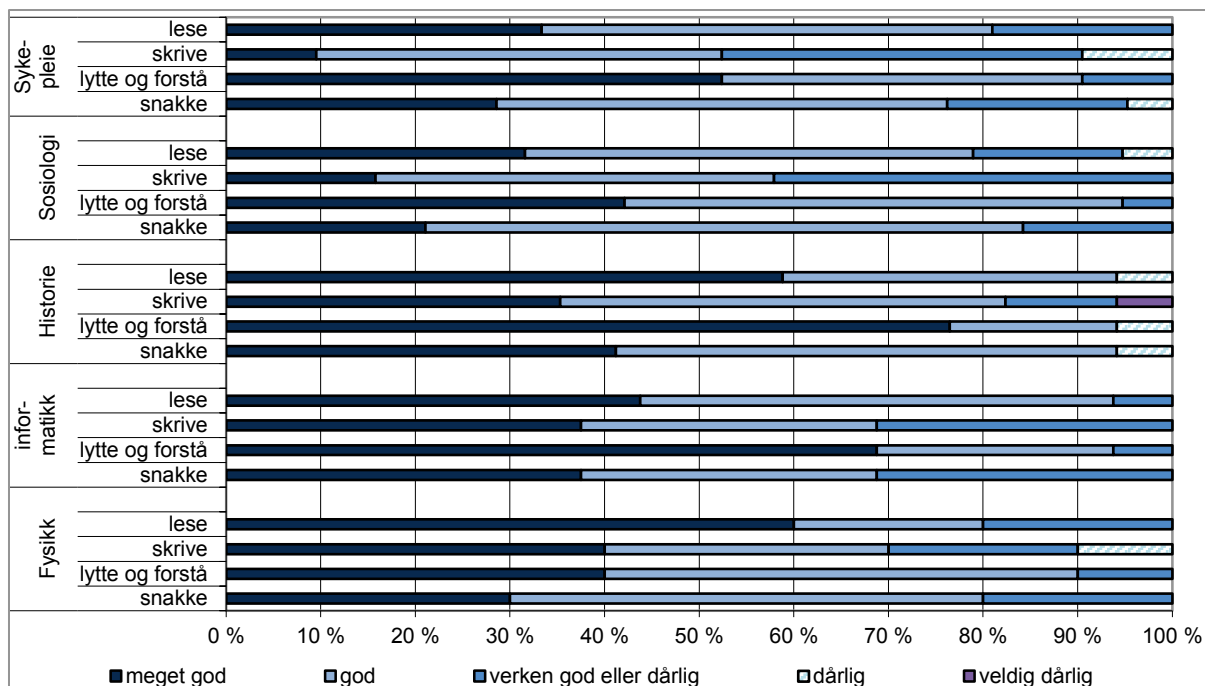
Kilde: NIFU, språk i pensum 2011, spørreskjema til studenter.

Flertallet av studentene mente at de brukte de engelsk ukentlig eller også daglig. Unntaket er sykepleiestudenter der en klar majoritet mente at de anvendte engelsk månedlig eller sjeldnere. Fysikkstudentene mente de brukte engelsk hyppigst sammenlignet med andre studenter, på andreplass fulgte informatikkstudenter.

Passiv språkbruk dominerte blant språkbruksaktivitetene. Lesning er den aktiviteten som de fleste studentene gjør oftest. Den høyeste andelen engelsklesende studenter fantes blant informatikkstudentene, fulgt av fysikk- og historiestudenter. Når det gjelder aktiv språkbruk, er det verdt å merke seg at over halvparten av fysikkstudentene og av informatikkstudentene oppga at de skrev engelsk daglig. For de øvrige fagene var andelen langt lavere.

Allmenn bruk av engelsk tenderer mot å sammenfalle med mønsteret som tegnet seg da vi undersøkte fordelingen mellom norsk og engelsk pensum for de ulike fagene (jf. figur 3.2). Studentene på de fagene som hadde høyest andel engelsk på pensum, var også dem som hadde mest og hyppigst kontakt med det engelske språket utenom studiesituasjonen.

Studentene ble bedt om å vurdere sine generelle kunnskaper i engelsk langs fire akser: lese, skrive, lytte og forstå og dessuten snakke. Svarene er oppstilt i figur 4.1, mens tallgrunnlaget for figuren finnes i vedleggsdelen, tabell v 5.

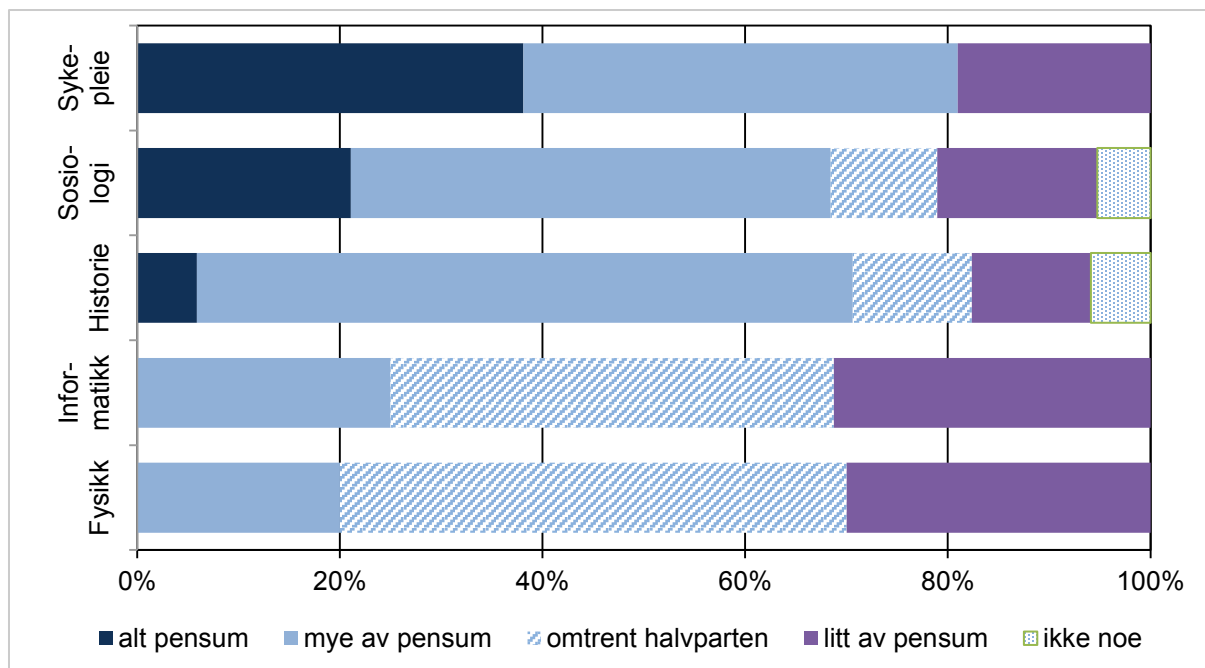
Figur 4.2 Hvordan studentene vurderer sine allmenne kunnskaper i engelsk

Kilde: NIFU, spørreskjema til studenter.

Generelt vurderte studentene sine kunnskaper i engelsk som gode, det gjaldt også for studenter som ikke brukte engelsk daglig eller ukentlig. Mellom 50 og 60 prosent av de studerende anså sine allmenne kunnskaper for å være meget gode eller gode. Kompetansen i passiv språkbruk: kategoriene «lese, lytte og forstå», rangeres gjennomgående noe høyere enn den i aktiv språkbruk: gruppene «skrive og lese». Når det gjelder fordelingen mellom fag, ser vi samme mønster som det beskrevet ovenfor. I fag med den høyeste andelen engelsk på pensum finnes også de studentene som mener seg mest kompetente i engelsk. Også i intervjuene uttrykte studentene, ikke uventet, samme fortrolighet med engelsk som i spørreskjemaene de akkurat da hadde utfyllt. Fysikk- og informatikkstudenter uttrykte størst fortrolighet.

4.2.1 Erfaringer med norsk pensum og med engelsk

Vi spurte studentene hvor mye av pensum de leste på norsk. Grunnen til at vi stilte dette spørsmålet var at vi ønske å få vite hvordan studentene oppfattet fordelingen mellom norsk og engelsk i det pensumet de faktisk leste og lærte seg. Oppfatninger kan være annerledes enn det faktiske forholdet som ble kartlagt høsten 2010. I figur 2.3 vises svaret, mens tallgrunlaget for figuren finnes i vedleggsdelen, tabell v 6.

Figur 4.3 Hvor mye av pensum leser du på norsk?

Kilde: NIFU, spørreskjema til studenter.

Studentenes anslag stemte rimelig godt overens med NIFUs kartlegging (Schwach og Dalseng, 2011). I noen fag og ved noen læresteder finnes det statarisk pensum og dessuten valgmuligheter som vi av praktiske grunner ikke kunne ta høyde for i vår opptelling (Schwach og Dalseng, 2011: 11–12), men denne faktoren skulle ikke gi betydelige utslag for totaltallene.

Alle fag som inngikk i undersøkelsen, hadde pensum på norsk, og vi finner det overraskende at et fåtall studenter i sosiologi og historie mente at de ikke leste norsk pensum i det hele tatt, og at noen studenter på sykepleie svarte at de leste litt av pensumet på norsk. Dette kan bero på misforståelser når studentene skulle svare på spørsmålene våre. Utenom disse eiendommelighetene i besvarelsene svarte flesteparten av studentene at de leste og lærte pensum både på norsk og på engelsk. Innpå 80 prosent av studentene samlet sett mente at de leste halvparten eller mer av pensumet på norsk, mens de resterende rundt 20 prosent anslo at de leste litt eller ikke noe pensumet på norsk. En mulig tolkning er at der det foreligger norsk pensum leste studentene det. De kan være mindre tilbøyelige til å søke opp alternativer på engelsk språk, enten det er bøker, internett eller andre læremidler. Intervjuene med studentene antydte også at en del av dem nok ville valgt norsk dersom det fantes likeverdige valgmuligheter.

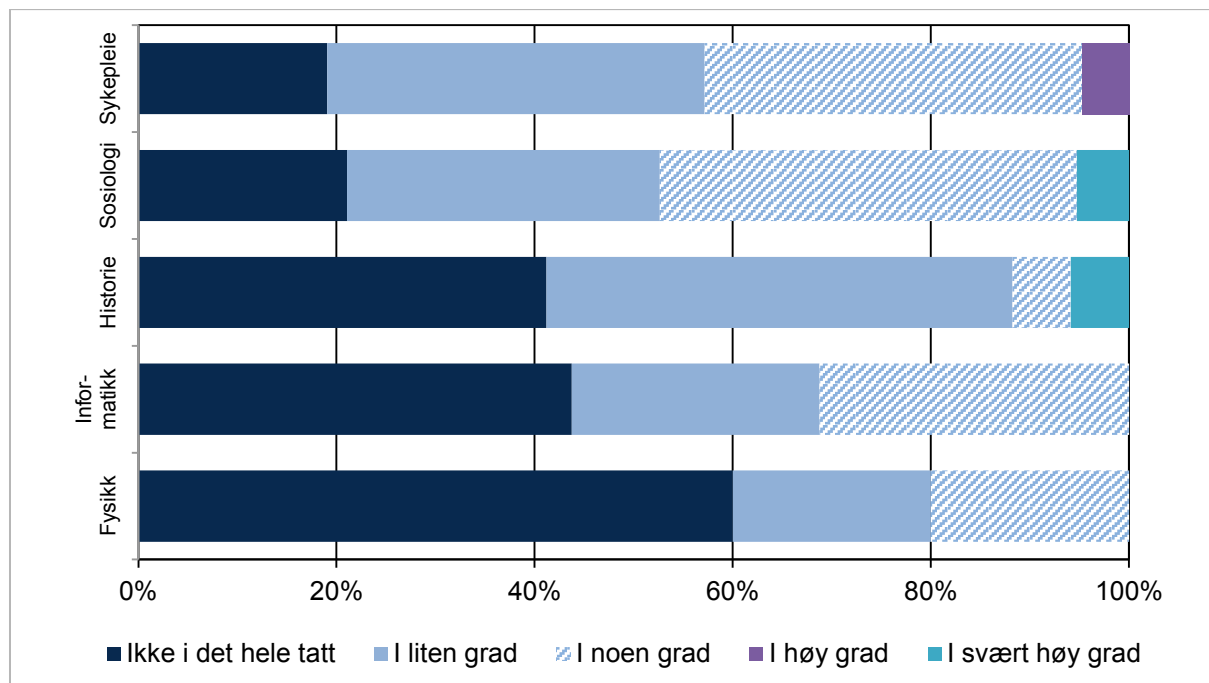
Fordelt på fag så fantes det studenter på sykepleie, sosiologi og historie som leste alt pensumet på norsk. På sykepleie er nesten alt pensum på norsk, så der er vel språkvalget nærmest selvsforklarende, men for historie og sosiologi kan resultatet indikere at noen studenter rett og slett ikke hadde lest alt det pensumet som var på engelsk, eller at de glemte å nevne det.¹⁰ Vår opplevelse og inntrykk var også at noen av studentene, for eksempel på sosiologi, muligens hadde liten erfaring med engelsk språk i studiesituasjonen.

På informatikk og fysikk fantes det ingen studenter som kun leste og lærte på norsk. Fysikk hadde en engelskandel på rundt 70 prosent i pensum og informatikk hadde en andel på rundt 45 prosent

¹⁰ Det kan også tenkes at studentene som var i tredje semester da de ble spurt, først og fremst svarte ut fra de kursene de tok på intervjudispunktet.

engelsk. I disse fagene ville det være vanskelig å bestå eksamen om studentene kuttet ut det engelskspråklige stoffet. For øvrig er det interessant at både fysikkstudenter og informatikkstudenter oppga å lese en noe høyere andel norsk pensum enn den NIFU i sin opptelling kom fram til (Schwach og Dalseng, 2011). Men antallet informanter er for lite til å trekke noen endelig konklusjon av denne observasjonen.

Studentene ble spurt om de opplevde at pensum på engelsk hindret dem i å lære? Figur 3.4 viser svar på dette spørsmålet, mens tallgrunnlaget for figuren finnes i vedleggsdelen, tabell v 7.

Figur 4.4 Samlet sett er pensum på engelsk et hinder for lesing og læring?

Kilde: NIFU, spørreskjema til studenter.

Generelt opplevde ikke studentene engelsk pensum som et alvorlig stengsel for læring. Rundt 60-70 prosent av dem svarte at engelsk ikke var et hinder eller kun i liten grad var det. Flesteparten av de øvrige studentene mente at engelsk i noen grad hindret læring, og et fåtall studenter ved sykepleie, sosiologi og historie svarte at engelsk i høy grad var et hinder.

Oppsummert kan vi si at de 82 studentene med norsk som førstespråk og språkopplæring fra det innenlandske skolesystemet som besvarte spørreskjemaet og ble intervjuet, opplevde seg stort sett som gode i engelsk. Det gjelder enten de bruker engelsk hyppig eller sjeldnere. Mest fortrolige er studentene med passiv språkbruk: å forstå og lytte og å lese fremmedspråket. Allment sett er det liten prinsipiell motvilje mot engelsk å spore hos studentene, tvert imot mange av dem uttrykte at de var motiverte for å bruke engelsk.

Norsk eller engelsk, hva ville du valgt?

Hvis pensum fantes på norsk, engelsk og andre skandinaviske språk, hva ville du foretrukket? Dette spørsmålet stilte vi studentene. De svarte at språkvalget ville henge sammen med tekstens tema, men de ramset også opp andre sider ved pensum og ved utdanningen som var viktige faktorer for dem: språklig kvalitet på originalteksten og oversettelser, tilegnelse av fagstoff, medgått lesetid for å forstå

teksten, fagterminologi, og dessuten hva de skulle bruke fagkunnskapen til etter studiene. Vi har ordnet argumentene pro et kontra norsk og engelsk, men uten å vurdere dem.

Tekstens kvalitet var viktig for studentene, fordi oversettelser fra engelsk til norsk kan, ifølge studentene, være av dårlig kvalitet og da foretrekkes engelsk fremfor norsk. Språk knyttes til innhold og kvaliteten av pensumstoffet. Flere studenter mente at tekster bør leses på originalspråket. Når originalspråket er engelsk, tenkte en av studentene slik: engelsk er et rikere språk og mer nyansert enn norsk, derfor er det en fordel å lese engelsk. En annen student sa at engelsk pensum er å foretrekke om det på pensumlisten er oppført dårlige oversettelser fra engelsk til norsk.

Pris hadde betydning for studentene, engelske bøker kan være billigere enn de norske og det billigste alternativet er å foretrekke.

Tilgangen på pensum på norsk var en annen faktor. En av studentene på historie pekte på at Norge er et lite land, og at generelt er tilgangen på pensumlitteratur begrenset på norsk.

Studentene mente det var *nyttig* å lese fag på engelsk fordi engelsk var en nødvendighet senere i studiene. De mente at de gradvis ville møte på mer engelsk, når de kom over på masternivå. Disse studentene oppfattet altså at engelsk pensum på bachelornivå var en nyttig start fordi lesningen ville gjøre dem bedre rustet til senere studier der pensum har større innslag av engelsk enn på lavere grads studier.

Studentene mente det var *nyttig* å lese fag på engelsk fordi engelsk var en nødvendighet i arbeidslivet. De kom med utsagn som: «framtiden er engelsk med tanke på arbeidslivet».

Andre studenter så også nytten av å lære seg fagterminologi både på norsk og engelsk og knyttet dette til arbeidslivet. *Begge deler* er å foretrekke for å forstå fagspråkene bedre.

Noen av studentene, blant annet dem på sosiologi, hadde dansk litteratur på pensum. Det var noe alle i faget på et av lærestedene syntes var vanskelig. Studentene ifra dette ene kurset ville *heller lese engelsk enn dansk*.

Valg av språk i pensum hørte nøye sammen med *undervisning* og *eksamen* for studentene. Når eksamensoppgaver skal besvares, er det slik at studentene ser det en fordel å gjøre det på samme språk som pensum og undervisningen var på. En student på fysikk påpekte: «Når gruppelærer kun snakker engelsk, har det gjort det nødvendig å kjenne til begreper på engelsk».

Det er *praktisk* med norsk fremfor engelsk, fordi det går raskere å lese og lære på norsk hevdet noen studenter. På norsk kan misforståelser i teksten unngås i større grad enn når en leste engelsk pensum. En student sa: «Det er norsk man kan best, så da blir det lettest. På engelsk blir det flere avbrudd i lesingen, og det krever mer tid, og at man er mer konsentrert».

5 Penum sett fra forlagsbransjen

Hva kan bakgrunnen være for den nåværende fordelingen mellom penum på norsk og på engelsk, og for de delvis store variasjoner mellom fagene? I dette kapitlet ser vi på forlagenes rolle for pensumlitteratur til høyere utdanning. Alle forlagene som er med i undersøkelsen opererer i et norsk marked og satser derfor i hovedsak på norskspråklig litteratur. Vi har intervjuet forleggere om deres grunnlag for å satse i ulike fag og utdanninger. Videre har vi spurt dem om deres erfaringer og vurderinger av språksituasjonen for norsk, dens trusler og muligheter. Vi ser våre resultater i sammenheng med undersøkelsen utført rundt 2000 (Hatlevik og Norgård, 2001).

5.1 Grunnet for satsing: studenttall og tilskuddsordninger

5.1.1 Studenttall og satsing på bachelor

For forlagene som er aktører i et kommersielt marked, er det selvsagt mest interessant å satse på utgivelser som potensielt vil selge i mange eksemplarer og i flere opplag. Antallet studenter på fag/studieprogrammer/kurs er en grunnleggende faktor for forlagenes interesse for å fremstille pensumlitteratur. Som en følge av økonomiske forhold mener forlagene det er mer fordelaktig å utgi bøker for programmer på bachelornivå enn på masternivå. Denne vurderingen av lønnsomhet henger sammen med at studieprogrammene på masternivå ofte kan være mer spesialiserte og at hvert program gjennomgående har et lavere antall studenter. På masternivå er også konkurransen med utenlandske, engelskspråklige utgivere skarpere enn for bøker på bachelornivå.

For studieprogrammer med et lavt antall studenter, det være seg på master- eller på bachelornivå, er det problematisk å få utgivelser på norsk til å bære seg økonomisk. En av informantene sa: «Det er ikke rom for å lage norske bøker for 30 stykker». En annen forlegger fortalte at store studenttall ofte betyr flere konkurrerende bøker, men at store studenttall også gir et marked med rom for mange og forskjellige lærebøker. For kurs med få studenter er markedet smalere, og her er forlagene i større grad avhengig av ekstern støtte for å få utgivelsene til å bære seg økonomisk. Stundom kan satsingen på store fag og studieprogrammer bidra til å finansiere bøker for mindre, men for forlagene viktige fag og programmer. Dette er en form for finansiering som forlagene bruker, for å gjøre det mulig med utgivelser som i seg selv ikke ville hatt en bærekraftig prosjektøkonomi.

Som en hovedkonklusjon kan vi slå fast at studenttallet, på samme måte som i 2000, er en grunnleggende forutsetning for utgivelser.

Kvalitetsreformen og endringer av studiestruktur har hatt betydning for satsingen

Den nye gradsstrukturen som ble innført med kvalitetsreformen, der en mer modulbasert struktur overtok for ordningen med grunnfag og mellomfag i humaniora og samfunnsvitenskapene. Spesielt innenfor fagområdet humaniora og samfunnsvitenskap skal visstnok en følge av reformen ha vært at

den tradisjonelle innføringsboken ble borte. Ifølge forlagene har det oppstått et behov for flere innføringsbøker i fagene. Alle informantene var enige om i at innføringsbøkene tradisjonelt har vært en viktig inntektskilde for deres forlag. Endringene som fulgte av kvalitetsreformen og som kommer til syne i bruk av pensumlitteratur og andre læremidler, ble av en informant omtalt på følgende måte: «Nå må vi lage mange bøker som selger lite». Til tross for dette satser forlagene fortsatt på å utgi innføringsbøker, selv om de også publiserer allmenne fagbøker og artikkelsamlinger.

Som alt nevnt er pensumlitteratur, herunder spesielt innføringsbøker, lønnsomme utgivelser for forlagene på grunn av bøkernes store opplagstall. Et annet inntrykk etter intervjuene er at forlagene tenderer mot å utgi flere artikkelsamlinger enn tidligere, selv om en slik utvikling ikke egentlig er ønsket fra deres side. Denne tendensen henger ifølge forleggerne sammen med at de opplever det som vanskelig å få én forfatter til å skrive pensumbøker (jf. 5.3.). Allmenne fagbøker utgis sjeldent.

5.1.2 Fag

Forlagenes strategi er altså hovedsakelig å satse på fag som kan gi store opplag av pensumbøker. To slike fag er sosiologi og historie, et tredje stort fag er sykepleie. Vi lurte på om forlagene tenkte annerledes når de arbeider med utgivelser rettet inn mot en profesjonsutdanning som sykepleie enn når de tenker utgivelser beregnet på andre studier på grunnivået. Vår tolkning etter å ha gjennomført intervjuene er at det ikke synes å være noen prinsipiell forskjell mellom profesjonsstudier og andre typer studier. Opplagstallene og da spesielt dem på bachelornivå styrer forlagssatsingen. Det betyr altså mindre om utdanningen er rettet mot en spesifikk profesjon eller ikke. Vi forstod at pensum for sykepleieutdanningen er svært kostbart å utvikle. De forlagene som utgir slike læreverker, har mange års erfaringer med å produsere slike. For sykepleieutdanningen finnes det flere læreverker, og det skal herske stor konkurranse mellom flere av forlagene. I andre store fag som sosiologi og historie fortelles det om omfattende pensumproduksjon og et større antall utgivelser. Når det gjelder matematikk og naturvitenskapelige fag, mener de intervjuede at situasjon generelt er stabil. Derimot omtales informasjonsteknologi som et dynamisk område med stadig behov for nye læremidler foruten oppdaterte versjoner av eksisterende pensum.

Utenlandsk pensumlitteratur

Pensum for et nasjonalt marked er hovedsaken for de sju forlagene som inngår i vår undersøkelse. Når det gjelder kjennskap til utviklingen av lærebøker på et nordisk og et internasjonalt marked, uttrykte flere av informantene at de gjerne skulle visst mer om disse markedene. Generelt blir det sagt at norske bøker i liten grad selger i et svensk marked, men noe mer i det danske markedet. Forleggerne mente at både i Sverige og Danmark brukes det mye pensumlitteratur på engelsk og at lite pensumlitteratur hentes inn fra det skandinaviske språkområdet.

Kompendier og kopiering

Kompendier og kopiering fra bøker synes forlagsbransjen å være vant med. I undersøkelsen fra 2000 kom det fram at kompendier og kopiering utgjorde en konkurrent til utviklingen av og salget av pensumbøker. Det gjaldt særlig for fag og kurs der kompendiene erstattet «manglende» lærebøker, og fag der miljøene laget kompendier i stedet for å skrive ordinære lærebøker (Hatlevik og Norgård, 2001: 144–145). I 2011 synes forlagene mindre opptatt av kompendier enn de var i 2000. Men en av informantene påpekte at kompendiene faktisk har større økonomiske konsekvenser i dag enn tidligere, fordi lærebokmarkedet har endret seg og opplagstallene sunket.

Andre læremidler enn trykt litteratur: «Digitale læremidler har ikke slått til ennå»

Digitale læremidler er noe forlagene er opptatte av og er i ferd med å utvikle. Vårt inntrykk er at digitale

læremidler er noe de mener de må ha for å være framstå som et «seriøst forlag». Det varierer hvor langt de enkelte forlagene har kommet i utviklingsprosessen. De forleggerne vi har intervjuet, har påpekt at satsningen for digitale læremidler i høyere utdanning er i startgropen om en sammenligner med den betydelige satsingen som er gjort innenfor grunnopplæring. Innsatsen for grunnopplæringen har vært støttet av Kunnskapsdepartementet. Forlagene understreket at det koster mye å utvikle læremidler. I noen av forlagene er arbeidet med digitale læremidler lagt til egne avdelinger og utenfor de fagene som inngår i denne undersøkelsen. Muligheten til å utgi små opplag ble nevnt som en positiv bruk av digitale læremidler, for eksempel vil elektroniske utgivelser begrense utgiftene til bladbunad (lay-out) og omslag.

Fagplaner og nasjonale rammeplaner: «Ja det følger vi nøye med på»

Forlagene tilpasser og retter sine utgivelser mot fagplanene. Den gode pensumboken er godt tilpasset fagplanens krav, i dette ligger det at boken holder høy faglig kvalitet og er godt pedagogisk lagt opp. Forlagene fortalte om en utvikling som går i retning av å legge stadig større vekt på de pedagogiske aspektene ved bøkene. Det amerikanske pensummarkedet har blitt sett på som en standard å leve opp til når det gjelder pedagogisk utforming av bøker. Forleggere er av den oppfatning at kvalitetsreformen har åpnet mer opp for å nærme seg et internasjonalt marked.

Med hensyn til fagplaners og nasjonale rammeplaners betydning for utarbeidelse av pensum, svarte informantene at dette til en viss grad er fag- og forfatterstyrt. En pekte på at humaniora og samfunnsfag er fag med en etablert skriftlig tradisjon, der det generelt skrives mye og mange vitenskapelige arbeider. Innenfor de såkalte «nyakademisererte» fagene som utdanner for helse- og sosialsektoren, slik sosionom og vernepleie, finnes det en annen skriftlig tradisjon. I disse fagene må forlagene gjerne arbeide mer for at det ferdig produktet skal få den ønskede formen. Når forlagene må arbeide mer med fag- og lærebokforfattere som i lavere grad oppbærer en skriftlig vitenskapelig tradisjon, innebærer det mer veiledning i det å skrive og bruke akademiske begreper på korrekte måter.

5.2 Forlagenes strategier og arbeidsmåter

5.2.1 Hvordan satser forlagene?

Generelt sett satser forlagene på fag og fagområder som alt er opparbeidet. Vår forståelse er at forlagene allment sett har et visst tyngdepunkt i fagområdene humaniora og samfunnsvitenskap, og delvis innenfor medisin og helsefag, spesielt helsefagene. De faglige tyngdepunktene henger i stor grad sammen med markedet for pensum. Innen profesjonsstudiene for eksempel sykepleie, fortelles det om få, men betydelige læreverk som er vel ansette. I humaniora og samfunnsvitenskap forstår vi situasjonen slik at det finnes rom for flere bøker som vil konkurrere med hverandre. I disse to fagområdene er det mer opp til det enkelte lærestedet / det enkelte faget / den/de pensumansvarlige hva de vil satse på.

5.2.2 Arbeidsmåter

Gjennom intervjuene har vi forstått at forlagene hovedsakelig har to fremgangsmåter for å utvikle pensumlitteratur innenfor sine satsingsområder. Den første måten er forlagenes egne initiativ og oppsøkende virksomhet, den andre måten er forfatterens eller potensielle forfatteres initiativ overfor forlagsbransjen. De samme arbeidsmåtene ble beskrevet i undersøkelsen fra 2000 (Hatlevik og Norgård, 2001: 140–142). Parallelt med det «utadrettede arbeidet» skjer det en vurdering i forlagene av hvilke faglige behov som finnes og hvilke markeder for de ulike prosjektene resulterer i.

Forlagenes initiativ

Forlagsredaktører og andre forleggere driver en ren oppsøkende virksomhet, de banker på dører på høgskoler og universiteter, oppsøker konferanser og seminarer, hører på innlegg, kommer i kontakt med fagmiljøene, og de følger med på studenttall og nyopprettede kurs. Gjennom intervjuene presiseres det at ansikt-til-ansikt kontakt er det mest virkningsfulle. Telefon og e-post er ikke tilstrekkelig for å oppnå kontakt med eventuelle forfattere. Forlagene driver altså nettverksbygging for å komme nær fagmiljøene og følge med på hva som skjer på feltet. Forlagsbransjen gjennomgår også systematisk pensumlistes og holder seg oppdatert på eventuelle behov for pensumlitteratur. I et av forlagene ble det fortalt at der det ikke eksisterer norske læremidler, tar forlagene kontakt med faglærere for å foreslå utvikling av slike. Forleggere kan i tillegg reise til lærestedene for spesifikke møter med forfattere, i den hensikt å sette sammen et forfatterteam. En slik arbeidsmåte krever god oversikt og forleggere omtaler det som en krevende fremgangsmåte, der mye skal falle på plass for å få til et vellykket prosjekt.

Forfatterens initiativ

I tillegg til sin oppsøkende virksomhet legger forlagene også til rette for at forfattere skal ta direkte kontakt med dem og forlagsredaktørene. Forlagene signaliserer at terskelen for kontakt skal være lav. Forlagene har alltid en åpen dør for nye ideer. En forfatter kan ta kontakt om de har en idé eller en skisse til hvordan de ønsker å arbeide fram en bok eller et annet læremiddel kan være. Så setter forlagsredaktørene i gang med arbeidet. Et av forlagene forteller at de har laget et eget skjema til potensielle forfattere for å komme raskt i gang med et eventuelt prosjekt. I skjemaet kan en potensiell lærebokforfatter fylle inn opplysninger om ideen sin, gjennomføring og et behov i markedet for den planlagte utgivelsen. Bakgrunnen for denne ordningen er at forlaget ønsker å være effektive når potensielle forfattere henvender seg til forlaget, for henvendelser kan være svært variable både med hensyn til hvor realiserbare ideene er og kvaliteten på dem.

5.2.3 Forleggerens tanker om vellykkede og mindre vellykkede lærebøker

Vellykkede lærebøker synes å ha en oppskrift: Boken bør ha én forfatter. En av informantene holder fram bøker skrevet på begynnelsen på 1990-tallet med én stemme som en modell. Da var det dyktige fagpersoner som valgte å skrive bøker, forskerens egen kompetanse er nemlig en viktig faktor for pensumbokens kvalitet og anvendelse i opplæringen. Intervjuede forleggere påpekte at faktorene, én dyktig fagperson gjelder spesielt for samfunnsfagene.

En vellykket bok kommer på pensum ett eller flere steder og skal helst holde seg på pensum over tid. Den revideres etter tre til fire år. Et stabilt salg over flere år er mer verdifullt enn ett år med godt salg.

Når det gjelder mindre vellykkede lærebøker, nevnes det artikkelsamlinger – med mange artikler og redaktører. Forfatteren har i utgangspunktet stor tro på prosjektet og tro på at artikkelsamlingene går inn på pensum. I praksis har flere forlag opplevd at en slik bok likevel ikke tas inn på pensum, eller at få læresteder er interesserte i den. Også bøker som treffer for smalt og dermed ikke selger, blir betegnet som mindre vellykkede satsinger. De kommer ikke inn på pensumlistene, bøkene har egentlig ingen allmenninteresse og dermed ikke noe ordentlig marked å selge på.

En formel for suksessbøkene kan kort oppsummeres på følgende måte:

- en forfatter – en stemme
- boken kommer på pensum ett eller flere steder
- boken holder seg på pensum i flere år
- en bok som selger fire år er bra og da kan den revideres
- boken skal være akkurat litt i forkant
- boken skal dekke et hull
- en bok av svært god kvalitet som oppdages av fagmiljøer som i stor grad er preget av engelske utgivelser
- en innføringsbok som dekker det en student trenger å lære
- en bok som når fram utenfor forfatterens eget lærested = en god lærebok

Årsakene til suksess eller fiasko er sammensatte. Fiaskoene er nok de vanskeligste å forutse. I en del tilfeller kan fiaskoen skyldes faktorer som ligger utenfor forlagsbransjens herredømme. De kan være forårsaket av følgende:

- boken ble ikke pensum likevel
- kurset boken som boken var ment å dekke, ble endret
- en forfatter har skrevet god pensumlitteraturlitteratur og får som «bonus» skrive en ny bok om et smalt emne som treffer et smalt marked
- en antologi med 15 forfattere kan gi varierende kvalitet og uklart budskap
- samforfatterskap fungerer ikke

Om bøker blir en suksess eller fiasko har også sammenheng med situasjonen i de ulike fagene. Det synes spesielt vanskelig å slå gjennom på markedet for naturvitenskapene, fordi forlagene møter stor internasjonal konkurranse fra et engelskspråklig marked. Pensumlitteratur i matematikk, men også kjemi- og informatikkbøker på norsk omtaler forleggere som svært vanskelige bøker å skrive. Men de eksemplene på norske bøker som finnes i disse fagene, oppleves som svært velskrevne. Et av forlagene fikk laget en norsk matematikkbok som traff kunnskapsnivået til studenter på grunnivået og når fram til studenter.

5.3 Forlagenes tanker om forhold som fremmer og hemmer skriving av pensumlitteratur

5.3.1 Forfatterrelaterte forhold – før var det viktigere å skrive

Vektlegging på vitenskapelig publisering på bekostning av andre typer utgivelser?

Alle intervjuene med forlagsbransjen gjentar samme historie, et skifte i viljen til å skrive pensum. Forlagene har det vanskeligere med å få tak i fagfolk til å skrive bøker. Det handler om forfattere som ikke har tid lenger, eller at forfatterne, som en av informantene sa det: «driver eget forlag på si og har andre interesser». Det er den faglige interessen og ikke primært økonomiske insentiver som driver forfattere til å skrive pensum, i følge forlagsbransjen. For det er liten fortjeneste i å skrive pensumlitteratur selv med store opplagstall. Det tar tid å skrive god pensumlitteratur, og bokprosjekter som varer i ett til to år krever mye av forfatteren(-erne). I dag finnes det få muligheter for frikjøp av forskere for å skrive pensum. Det kom imidlertid også fram at det for forlagene ikke er stort rom for dristighet.

En utbredt oppfatning i forlagene er at den økte vektleggingen på vitenskapelig publisering, gjør at det ikke «teller» å skrive pensum. Informantene antok at dette forholdet ikke bare skyldes kvalitetsreformen og innføringen av en publiseringsindikator ved universiteter og høyskoler i 2005, men framhevet også et allment før-og-nå skille blant forfattere og forklarte skillet også med endringer ved lærestedene og med faglige interesser. Der tidligere yngre vitenskapelig ansatte skrev lærebøker på norsk, ønsker deres etterfølgere på 35–40 år å kommunisere internasjonalt og å skrive meritterende vitenskapelige artikler. Informantene oppfatter situasjonen slik at før prioriterte de unge flinke å skrive lærebøker, mens det i dag er slik at de flinkeste velger å skrive artikler. Forleggerne var samstemte i sine uttalelser om at en økt vektlegging på vitenskapelig publisering går på bekostning av annen skriftlig formidling. Det ble også uttrykt ønske om at systemet for publiseringsindikatorer burde vært mindre rigid og gitt poenger for utgivelse av lærebøker. En av informantene hevdet at lærebøker også er forskningsbaserte og mente indikatorer burde ta større hensyn til studentene og fagformidling. Forlagene viste til kommunikasjon med Kunnskapsdepartementet om registrering av bøker med tanke på at ulike typer bøker er gode lærebøker.

5.3.2 Tanker om pensum på norsk og på engelsk

Språkbevissthet

Informantene uttrykte at de representerte norske forlag, og at de hovedsakelig satset på norsk språk og skal nå ut til et norsk marked. De små forlagene har i liten grad utgivelser på engelsk, mens de store forlagene sa at det varierte hvor stor den engelske porteføljen var. Gode engelskspråklige manuskripter som ikke synes å være hverdagskost for forlagsbransjen, finner ofte veien til internasjonale forlag, enten på oppfordring fra de norske forlagene eller etter ønske fra forfatteren om å nå et annet marked.

Det koster penger å være opptatt av språk. Forlagene uttrykte, slik vi ser det, en bevisst holdning til språket i utgivelsene. En gjengs forlagspolitikk er at pensumbøker skal ha en god språkføring, fagterminologien sjekkes av fagfolk og teksten språkvaskes. Det ble understreket at faglig kvalitetssikring utgjør store utgifter i en produksjon. Forlagene er opptatt av at pensum på grunnivået skal ha norsk fagterminologi, og de var samstemte i betydningen av faglitteratur og fagspråk på norsk. De mente det er viktig å opprettholde norsk som fagspråk og å formidle resultater til allmennheten. Samtidig ses det internasjonale som en naturlig del av vår språklige virkelighet. «To språk er bedre enn ett», som en vi intervjuet spissformulerte meningen.

5.4 Om infrastruktur og støtteordninger for norske lærebøker og fagbøker

Fastprissamarbeidet i bokbransjen

De siste årene har det vært stigende uro blant lærebokforfattere og forleggere. Også norske studentorganisasjoner har engasjert seg. Lærebokforfattere, forleggere og studentorganisasjoner frykter en nedbygging av det en kan kalle infrastrukturen for norske fagbøker og lærebøker for høyere utdanning. De mener at spørsmålet om fastpris var viktig og avgjørende for å røkte fagspråk som et viktig element i språkpolitikken. Uroen skyldes blant annet signaler fra myndighetene. Da Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet i 2010 sendte ut på høring et utkast til revidert forskrift om unntak fra konkurranseloven, var det foreslått at muligheten til fastprissamarbeid i bokbransjen ikke skulle gjelde fagbøker og lærebøker for høyere utdanning. Det ansvarlige departementet snudde etter innsigelser fra flere og forlenget ordningen midlertidig, men gjorde det klart at ordningen ville opphøre fra 2014 dersom det ikke kommer fram helt nye momenter i saken. Saken er (januar 2012) sendt på utredning etter at Oslo Economics avleverte sin utredning til Kulturdepartementet 12. januar 2012 (Oslo Economics, 2012). NIFU tar ikke stilling til om fastprissamarbeidet er vitalt for å sikre lærebøker og fagbøker på norsk eller ikke, men vi vil peke på at utredningen fra Oslo Economics behandler punktet om det språkpolitiske ansvaret for vedlikehold og utvikling av norsk fagspråk i høyere

utdanning kortfattet og overfladisk og uten noen referanser til faglitteratur og forskning. Oslo Economics synes å mene at språkutviklingen i sektoren er determinert.

Mange utdanningsinstitusjoner underviser på engelsk og bruker følgelig engelske lærebøker, særlig på masternivå. På masternivå er det derfor vanskelig å erstatte engelske lærebøker med norske. På bachelornivå det[sic] imidlertid vanligere med norske lærebøker, og mange mener studentene lærer bedre dersom de leser norsk. (Oslo Economics, 2012: 79)

Det gjenstår å se hvilket kunnskapsgrunnlag og hvilke vurderinger Kulturdepartementet vil legge til grunn for sin avgjørelse når det gjelder fastprisordningen, og hvilke tiltak departementet vil iverksette for å styrke norsk fagspråk – gitt at styrking av norsk er et språkpolitisk mål i praksis.

Lærebokutvalget for høyere utdanning

For noen år siden ble den statlige støtten til norske fagbøker og lærebøker for høyere utdanning som går via Kunnskapsdepartementets budsjett, foreslått inndratt. Da Stortinget likevel vedtok å videreføre støtten, var den redusert. Lærebokutvalget for høyere utdanning er et utvalg som fordeler midler Stortinget setter av på statsbudsjettet.¹¹ I 2011 var det satt av 4,7 millioner til ordningen. Midlene som fordeles, gjelder både tilskudd til utgivelser av læremidler på nynorsk og til generell produksjon av læremidler som er i små opplag på innføringsnivå. De forlagene som har fått støtte, understreket i intervjuene viktigheten av å få dekket en del av produksjonskostnadene for de smale utgivelsene via denne kanalen. Vi ser imidlertid en faglig skjevfordeling for de utgivelsene som får støtte. Bøker innen humaniora og samfunnsvitenskapene får tildelt relativt flere midler enn matematikk og naturvitenskap. (jf. figur v 1).

Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening

Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFF)¹² er en fagforening for sakprosaforfattere og oversettere av sakprosa. Foreningen har over 5000 medlemmer og arbeider innenfor alle felt av sakprosa: herunder fagbøker, generell sakprosa og lærebøker. NFF arbeider blant annet for å fremme god faglitteratur og å styrke norsk skriftkultur.

Fritt Ord

En annen støtteordning av betydning for norsk språk finansieres av den private stiftelsen Institusjonen Fritt Ord. Institusjonen deler ut Fritt Ord-prisen¹³ som er ment å skulle være med på «å verne om og styrke yringsfriheten og dens vilkår i Norge, særlig ved å stimulere den levende debatt og den uredde bruk av det frie ord». Det heter seg videre: at «Fritt Ord kan også støtte andre sider ved norsk kultur, i første rekke den del av kulturen som gjør bruk av ordet». Stiftelsen gir årlig en utmerkelse til en person eller organisasjon «som har bidratt til områder der organisasjonen virker, særlig i arbeidet for yringsfrihet».

Norges forskningsråd

Tildelinger fra Norges Forskningsråd nevnes også som en mulighet til å støtte bokprosjekter, men flere i forlagsbransjen beskriver det som en svært tungrodd prosess å få støtte fra Forskningsrådet. I tillegg

¹¹ St.prp. no. 1, Kunnskapsdepartementet, Statsbudsjettet, kap 281, post 78, «Tilskudd til utgivelse av læremidler»; Informasjon om Lærebokutvalget er hetet fra Universitets- og høyskolerådets hjemmeside; http://www.uhr.no/rad_og_utvalg/utvalg/lerebokutvalget, 2011, lesedato 15.08.2011.

¹² Informasjon om NFF er hentet fra deres hjemmeside: <http://www.nffo.no/Om-nff/default.aspx>, lesedato 15.08.2011.

¹³ Opplysningene er hentet fra institusjonens vedtekter: http://www.fritt-ord.no/no/om_frittord/category/stiftelsensformal/, lesedato 08.09.2011.

fortelles det om at prosjektene som det skal søkes støtte for, må være godt i gang før det kan gis støtte. Slike krav er vanskelig for forlagene å oppfylle. De har i liten grad muligheter til å sette i gang prosjekter uten å vite om de vil lønne seg økonomisk eller blir tapsprosjekter.

Språkpriser

Fagbokprisen

Fagbokprisen er en pris på 100 000 kroner som deles ut til et bokprosjekt.¹⁴ I utgangspunktet deles prisen ut hvert år, men i 2010 fant ikke juryen ett eneste prosjekt som utmerket seg, og delte dermed ikke ut noen midler dette året. I slutten av 2011 ble prisen lagt ned og erstattet med et skrivestipend på 100 000 kroner, «Skriv for studenten».

Rosings språkpris

Rosings språkpris som ble opprettet i 2002 er et samarbeid mellom Den Norske Dataforening og språkrådet. Prisen blir gitt for godt norsk språk i forbindelse med informasjons- og kommunikasjonsteknologi. Den kan gis til personer og bedrifter og for bestemte produkter.¹⁵

¹⁴ <http://fagbokforlaget.no/?ressursside=ja&artikkelid=577>.

¹⁵ Informasjon hentet fra Språkrådets hjemmeside: www.sprakradet.no, lesedato 13.12.2011.

Referanser

Internett

http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/UH/Rammeplaner/Helse/Rammeplan_sykepleierutdanning_08.pdf,

rammeplan for sykepleieutdanning (fastsatt 25. januar 2008 av Kunnskapsdepartementet), lesedato 16.6.2011.

http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/tema/hoyere_utdanning/nasjonalt-kvalifikasjonsrammeverk.html?id=564809,

kvalifikasjonsrammeverket for høyere utdanning, lesedato 16.6.2011.

<http://fagbokforlaget.no/?ressursside=ja&artikkelid=577>.

<http://www.sprakradet.no>,

om Rosings språkpris, lesedato 13.12.2011.

http://www.uhr.no/rad_og_utvalg/utvalg/lerebokutvalget/soknads-og_rapportskjema,

om lærebokutvalget, lesedato 21.6.2011.

Trykt litteratur

Airey, John (2009), "Science. Language and Literacy. Case Studies of Learning in Swedish University Physics", *Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala Dissertations from the Faculty of Science and Technology 81*, Uppsala 2009.

Brandt, Synnøve S. og Vera Schwach (2005), «Norsk, engelsk og tospråklighet i høyere utdanning», *NIFU STEP Arbeidsnotat 18/2005*, 2005.

Dahl, Jorunn (1998), «Pensumlitteratur i høyere utdanning – en undersøkelse av forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur i fire grunnfag», *NIFU Skriftserie nr. 14/98*.

Didriksen, Tina Skriver (2009), «Engelsk som undervisningssprog på de danske universiteter. En empirisk undersøgelse af danske førsteårsstuderende holdninger og indgangskompetencer», *Københavnstudier i Tosprogethed, Serien Studier i Parallelsproglighed*, Bind C1, København (Københavns Universitet, Humanistisk fakultet).

Hatlevik, Ida K. Riksaasen og Jorunn D. Norgård (2001), «Myter og fakta om språk. Pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning», *NIFU Rapport 5/2001*.

Hellekjær, Glenn Ole (2005), *The Acid Test: Does Upper Secondary EFL Instruction Effectively Prepare Norwegian Students for the Reading of English Textbooks at Colleges and Universities? A dissertation submitted for the degree of Doctor artium (Dr. art), The University of Oslo 2005*, Oslo.

Jakobsen, Anne Sofie (2010), «'Ellers er det lige du af landevejen' – en interviewundersøgelse af ti underviseres holdninger til og erfaringer med engelsksproget undervisning ved Det Biovidenskabelige Fakultet, KU», *Københavnstudier i Tosprogethed, Serien Studier i Parallelsproglighed*, Bind C2, København (Københavns Universitet, Humanistisk fakultet).

Jansson, Erland (red.) (2008), «Vetenskapsengelska – med svensk kvalitet?» Språkrådet, Högskoleverket og Södertörns högskola, Stockholm 2008.

Lehtonen, T.; P. Lönnfors og A. Virkkunen-Fullenwider (1999), «English or not English: that is the question! Teaching through English at the University of Helsinki», 1999, <http://kielikeskus.helsinki.fi/TTE/search.htm>, lesedato 26.5.2009.

Ljosland, Ragnhild (2008), *Lingua franca, prestisjespråk og forestilt fellesskap: Om engelsk som akademisk språk i Norge. Et kasusstudium i bred kontekst, Doktoravhandling ved NTNU*, Trondheim, 2008.

- Myking, Johan (2011), «Status og oversikt over det norske strategiarbeidet i UH-lova», power-point presentasjon på Språkrådets ideseminar om norsk fagspråk, 17. oktober i Nasjonalbiblioteket; elektronisk lenke til seminaret: <http://www.sprakradet.no/nb-NO/Toppmeny/Aktuelt/Ideseminar-om-norsk-fagsprak-i-universitets--og-hogskolesektoren/>
- Ot.prp. nr. 71 (2008–2009), Om lov om endringer i lov 1. april 2005 nr. 15 om universiteter og høyskoler, 2.2 forslag til andre lovendringer, «norsk som fagspråk».
- Oslo Economics, (2012), «Utredning om litteratur- og språkpolitiske virkemidler», Utarbeidet for Kulturdepartementet, Oslo.
- Schwach, Vera (2004), «Norsk vitenskap – på språklig bortebane? Et pilotprosjekt om språkbruk blant fagsamfunnet av forskere i Norge», *NIFU skriftserie 9/2004*, Oslo 2004.
- Schwach, Vera (2007), «Øker innslaget av engelsk?» Språkvalg i hoved- og masteroppgaver mellom 1986 og 2006», presentasjon på PowerPoint, Språkdagen 2007”, arrangert av Språkrådet, Vika kino, 15. november 2007.
- Schwach, Vera (2009a), «Engelsk i norske masteroppgaver og doktoravhandlinger», i Norges forskningsråd, *Det norske forsknings- og innovasjonssystemet – statistikk og indikatorer*, Oslo 2009: kap. 2, boks 2, 2009: 121–122, tabell B.3.1 og B.3.2.
- Schwach, Vera (2009b), «Masterprogrammer på engelsk i Norge. I bredde og nisjer», *NIFU STEP rapport 36/2009*.
- Schwach, Vera og Carmen From Dalseng (2011), «Språk i pensumlitteratur. Bruk av engelsk i første år på grunnnivå i høyere utdanning: fysikk, historie, informatikk, sosiologi og sykepleie», *NIFU rapport 9/2011*.
- Stortingsmelding nr. 27 (2000–2001), «Gjør din plikt – Krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning», Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartement, Oslo 2001.
- Stortingsmelding nr. 35 (2007–2008), «Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk», Det kongelige kultur- og kyrkjedepartement, Oslo 2007.
- Stortingsmelding nr. 14 (2008–2009), «Internasjonalisering av utdanning», Det kongelige kunnskapsdepartementet, Oslo 2009.
- Stortingsmelding nr. 30 (2008–2009), «Klima for forskning», Det kongelige kunnskapsdepartementet, Oslo 2009.
- Söderlundh, Hedda (2010), *Internationalla universitet – lokale språkval. Om bruken av talad svenska i engelskspråkiga kursmiljöer*, *Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet* 83, Uppsala.

Liste over tabeller og figurer i tekst og i vedlegg

Figurer i tekst

Figur 3.1 Pensum etter sidetall, fordelt på språk for studieårene 2000 og 2010	21
Figur 3.2 Pensum etter sidetall, fordelt på språk og fag for studieårene 1980, 2000 og 2010	22
Figur 3.3 Pensum etter lærestedstype, fag og språk i studieåret 2010	24
Figur 4.1 Hvor ofte bruker du engelsk utenom studiet?	30
Figur 4.2 Hvordan studentene vurderer sine allmenne kunnskaper i engelsk	31
Figur 4.3 Hvor mye av pensum leser du på norsk?.....	32
Figur 4.4 Samlet sett er pensum på engelsk et hinder for lesing og læring?	33

Tabeller i vedlegg

Tabell v 3 Opplysninger om intervjuede studenter	55
Tabell v 4 Studentenes oppfatninger av hvor mye de bruker engelsk utenom studiet	56
Tabell v 5 Studentenes oppfatninger av sine allmenne kunnskaper i engelsk, fordelt på fag	56
Tabell v 6 Studentenes oppfatninger av hvor mye av pensumet de leste på norsk og på engelsk	57
Tabell v 7 Studentenes oppfatning av om engelsk på pensum er et hinder for læring eller ikke.....	57

Figur i vedlegg

Figur v 1 Lærebokutvalgets tildelinger av tilskudd til læremiddelproduksjon, fordelt prosentvis på fagområder, 2005–2010	57
--	----

Vedlegg 1: Høyere utdanning – inndelinger for studieløp, av fag og av språkbruksaktiviteter

Kategorier som er drøftet i denne undersøkelsen er uthevet og kursivert.

- **STUDIELØP¹⁵**
 - *Studieprogrammer som fører fram til en lavere grad, bachelorgraden*
 - *Studieprogrammer som fører fram til en høyere grad, mastergraden*
 - masterprogrammer med normert studietid på 2 år (ev. 1–1,5 år) (andre programmer som oppfattes som høyere nivå)
 - femårige integrerte masterprogrammer
 - lengre profesjonsutdanninger
- **INSTITUSJONELT NIVÅ**
 - nasjonalt
 - lærested
 - fakultet
 - *institutt/senter/avdeling*
- **FAGOMRÅDE**
 - *fagfelt*
 - fagdisiplin
- **SPRÅKBRUKSAKTIVITETER¹⁶**
 - passiv bruk av språk
 - lese og lytte
 - aktiv bruk av språk
 - skrive og snakke
 - informasjon om studieprogram og studieløp
 - opplæringsformer
 - muntlige sjangere
 - *undervisning*
 - forelesninger
 - seminarer/øvingskurs
 - veiledning
 - muntlige studentpresentasjoner
 - gruppearbeid/kollokvier
 - skriftlige sjangere
 - informasjon om fagtilbud og studieforløp
 - **pensumlitteratur**
 - **andre læremidler**
 - relevant tilleggslitteratur
 - skriftlige innleveringsoppgaver
 - forelesningsnotater og lysark fra forelesninger
 - mapper
 - vurderingsformer
 - muntlige sjangere
 - muntlig eksamen
 - skriftlige sjangere
 - skriftlig eksamen
 - masteroppgave
 - mappevurdering
- **SPRÅKBRUKERE**
 - **studenter**
 - **vitenskapelig/faglig ansatte i rollen som undervisere**
 - **forleggere i rollen som produsenter av læremidler for høyere utdanning**

¹⁵ Inndelingen for **studieløp**, her under masterprogrammer, følger den som er gjort for DBH-basen; inndelingen for **fagområder** følger Universitets- og høyskolerådets (UHR s) inndeling, se http://www.uhr.no/documents/Nor_skvitdisinnst.pdf.

¹⁶ Inndelingen i **språkbruksaktiviteter** er en bearbeidelse av Brandt og Schwach, 2005: 11–14.

Vedlegg 2: Oversikt over informanter

Oversikt over intervjuer med undervisere høsten 2011

Fag	Institusjon	Tidspunkt	Antall undervisere
Fysikk	Universitetet i Oslo	september	3
Informatikk	Høgskolen i Oslo og Universitetet i Oslo	november og oktober	5
Historie	Høgskolen i Volda og Universitetet i Oslo	oktober og november	5
Sosiologi	Høgskolen i Vestfold og Universitetet i Oslo	oktober og november.	3
Sykepleie	Høgskolen i Oslo og Universitetet i Tromsø	oktober og desember	4
5 fag	5 læresteder: 2 universiteter 3 høgskoler		20

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001.

Oversikt over intervjuer med studenter høsten 2011

Fag	Institusjon	Tidspunkt	Emne	Antall studenter
Fysikk	Universitetet i Oslo	september	Lineær algebra (MAT1120)	10
Informatikk	Høgskolen i Oslo og Universitetet i Oslo	november og oktober	Systemutvikling og algoritmer og datastrukturer (INF2220)	16
Historie	Høgskolen i Vestfold og Universitetet i Oslo	oktober og november	Historie, fordypning og nyere norsk historie (HIS1310)	17
Sosiologi	Høgskolen i Vestfold og Universitetet i Oslo	oktober og november.	Moderne sosiologisk teori (SOS2001)	19
Sykepleie	Høgskolen i Oslo og Universitetet i Tromsø	oktober og desember	Folketro og helbredelse (SPL-SYKSF2-A) og *sjekke opp	21
5 fag	4 læresteder: herav 2 universiteter 2 høgskoler			83

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001.

Oversikt over intervjuer med forleggere

Vi intervjuet ni forleggere i sju forlag, høsten 2011

Abstrakt forlag, Oslo

Cappelen akademisk, Oslo

Fagbokforlaget, Bergen

Gyldendal akademisk, Oslo

Samlaget, Oslo

Tapir, Trondheim

Universitetsforlaget, Oslo.

Intervju med UHR, høsten 2011

Vera Schwach og Synnøve S. Brandt, intervju med sekretariatet i Universitets- og høskolerådet, ved seniorrådgiver Rachel Glasser og underdirektør Guri Bakken, intervjuet ble gjort i NIFUs lokaler, 3. november 2011.

Vedlegg 3: Intervjuguide for UoH-sektoren, undervisere/pensumansvarlige

Intervjuguide for undervisere/pensumansvarlige

- A) Bakgrunnsopplysninger, fag, lærested og kurs du underviser i
- B) Organiseringen av studieplanarbeid/pensum
 - a. Hvordan er ansvaret for studieplanarbeidet organisert innenfor ditt fag og utdanningen på grunnivå?
 - b. Hvilke muligheter mener du at den enkelte underviser foreleser har til å velge pensum?
 - c. Hvor ofte foretas det gjennomganger av pensum, og hva er etter ditt syn hovedgrunner til at pensum revideres?
 - d. Hva betyr fagplaner og nasjonale rammeplaner (for profesjonsutdanningene slik som sykepleie) for utarbeidelse av pensum?
- C) Tilgang på og valg av pensum
 - a. Hvordan vurderer du tilgangen på relevant pensum for grunnutdanning innenfor det feltet du underviser og kjenner til? Vi tenker her på tilgang både av pensum på norsk, på skandinaviske nabospråk og på engelsk.
 - b. Hvilke hensyn vektlegges i valg av pensum?
 - c. Inngår språket i vurderingene av pensum? Hvis ja, på hvilke(n) måte(r)?
 - d. Opplever du spesielle mangler og/eller savner du relevant pensumstoff? Hvis ja, hva?
- D) Produksjon av pensum
 - a. I hvilken grad bruker dere pensum skrevet av egne ansatte / fra andre fagmiljøer i Norge?
 - b. Har du noe inntrykk av om skriving av lærebøker og faglitteratur er utbredt eller ikke?
 - c. Hvilke faktorer kan etter ditt syn fremme og hvilke faktorer kan hemme arbeidet med å utvikle pensum for studenter på grunnivå?
- E) Hvilke tanker og holdninger har du til pensum på henholdsvis norsk og engelsk?
 - a. for studentenes faglige utbytte av kurset / studieprogrammet
 - b. for utvikling av fagterminologi og fagspråk, på norsk og på engelsk
 - c. for utdanningspolitikk generelt
 - d. for språkpolitikk i Norge?
 - e. Hva er ditt generelle syn på bruk av henholdsvis norsk og engelsk pensum i universitetsutdanningen?

Vedlegg 4: Intervjuguide for forlagsbransjen

Intervjuguide for forlag

Bakgrunnsopplysninger (stilling og hovedarbeidsområde/hovedansvar i forlaget)

- A) Forlagets arbeidsmåte og strategier for læremiddelproduksjon
 - 1) Hva er ditt hovedansvarsområde?
 - a. hvilke(t) fag?
 - b. universiteter og/eller høgskoler?
 - 2) Finnes det et behov / et marked for fagbøker / pensumbøker innenfor forlagets arbeidsområde og/eller de fagene/ områdene du har ansvar for? Hvis ja, hvilke typer bøker?
 - 3) Hvordan er forholdet mellom utgivelser på engelsk og på norsk? Satser forlaget på begge språkene, eller bare på ett?
 - 4) Hvilke typer publikasjoner satser forlaget generelt mest på: allmenne fagbøker, innføringsbøker, artikkelsamlinger (antologier) og/eller digitale læremidler?
 - 5) Hvordan arbeider du og ditt forlag for å få fram faglitteratur innenfor ditt ansvarsområde / forlagets satsingsområder, overfor:
 - a. generelt overfor universiteter og høgskoler?
 - b. spesielt for fagene: historie, sosiologi, fysikk, informatikk og/eller sykepleie?
 - 6) Hvordan er utviklingen av lærebøker nasjonalt, nordisk men også internasjonalt innenfor de fagene/områdene du kjenner best?
 - 7) Hvordan satser forlaget når det gjelder faglitteratur
 - a. for grunnivå (bachelor),
 - b. for høyere nivå (mastergrad)?
 - 8) Arbeider forlaget på forskjellige måter når det utvikler utgivelser rettet inn mot en profesjonsutdanning som sykepleie enn mot andre typer studier på grunnivå?
 - a. Hva betyr fagplaner / nasjonale rammeplaner for utarbeidelse av pensumlitteratur?
 - 9) Har forlaget ulike strategier for læremidler for studieprogrammer med et relativt stort studenttall, og for dem med et færre antall?
 - 10) Finnes det eksempler på en utgivelse som kan betegnes som en suksess innenfor ditt område, hvis ja, hvorfor?
 - 11) Finnes det eksempler på en lærebok der mottakelsen ble mindre vellykket enn forlagets forhåndsvurderinger skulle tilsi?
 - 12) Hvilke forhold fremmer skriving av bøker spesielt innrettet mot pensum og undervisning og utvikling av læremidler
 - a. Har du noe inntrykk av om og hvordan skriving av lærebøker og faglitteratur er utbredt?
 - b. Er det merkbare forskjeller mellom ulike fag og/eller mellom læresteder?
 - c. Har du inntrykk av om det er sammenhenger mellom fagbokforfatterens lærestedstilknytning og bruk av lærebøker på samme lærested eller ikke?
 - 13) Hvilke barrierer finnes det, sett fra forlagets side, i forhold til å utvikle læremidler på norsk, f.eks. hindre som
 - a. manglende initiativer til å skrive fagbøker / utvikle læremidler i UoH-sektoren?
 - b. Har publiseringsindikatorer og gjennom dem belønning av forskningsresultater ("tellekantsystemet") noen betydning for produksjon av læremidler, eller ikke?
 - c. konkurranse om norsk /engelsk litteratur fra andre norske forlag
 - d. tilbud om engelsk pensumlitteratur fra utenlandske forlag
 - e. kompendier på lærestedet

- 14) Gitt at forlagsbransjen ser det som en oppgave å utvikle læremidler på norsk.
- a. Hvilke virkemidler finnes det? Hvilke insentiver skulle du ønske fantes?
 - b. Har forlagsbransjen selv virkemidler (insentiver, støtteordninger) og i tilfelle hvilke for å fremme utgivelsen av læremidler?
- B) Hvilke tanker har du generelt om pensumlitteratur på henholdsvis norsk og engelsk
- a. for studentenes faglige utbytte av studiet
 - b. for utvikling av fagterminologi og fagspråk
 - c. for utdanningspolitikk
 - d. for språkpolitikk i Norge

Vedlegg 5: Spørreskjema og intervjuguide for studenter

NIFU

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Vedlegg 5a, spørreskjema

Opplysninger om deg selv

- Kjønn:** Mann Kvinne
- Alder** _____
- Hvilket språk behersker du best?**
 - Norsk
 - Annet hvilket _____
- Har du hatt engelskundervisning andre steder enn i grunnskolen og i videregående opplæring?**
Ja Nei
Hvis ja, i hvilken sammenheng og hvor lenge? _____
- Kan du andre fremmedspråk enn engelsk, hvilke?** _____
- Har du bodd i et engelskspråklig land lenger enn en måned?** Ja Nei
 - Hvis ja, hvor mange ganger _____
 - Hvor lenge per gang _____
 - I hvilke(n) sammenheng(er) _____
- Er det noen i din nære omgangskrets (f.eks. familie, venner, kjærester) som du først og fremst snakker med på engelsk?** Ja Nei
Hvis ja, utdyp gjerne med hvem og/eller når? _____

Allmenne kunnskaper i engelsk

- Hvor god synes du at du er til:**
 - Å snakke engelsk:
meget god god verken god eller dårlig dårlig veldig dårlig
 - Til å lytte og forstå engelsk:
meget god god verken god eller dårlig dårlig veldig dårlig
 - Å skrive på engelsk:
meget god god verken god eller dårlig dårlig veldig dårlig
 - Å lese på engelsk:
meget god god verken god eller dårlig dårlig veldig dårlig
- Hvor mye engelsk bruker du utenom studiet?**

Jeg leser engelsk: daglig et par ganger i uken månedlig eller sjeldnere aldri
I hvilke(n) sammenheng(er) hører du engelsk? _____

Jeg snakker engelsk: daglig et par ganger i uken månedlig eller sjeldnere aldri
I hvilke(n) sammenheng(er) snakker du engelsk? _____

Jeg skriver engelsk: daglig et par ganger i uken månedlig eller sjeldnere aldri
I hvilke(n) sammenheng(er) skriver du engelsk? _____

Norsk og engelsk på pensum

10. Omfang av pensum på norsk og på engelsk

Omtrent hvor mye av pensum leser du på norsk?

Alt pensum Mye av pensum Omtrent halvparten Litt av pensum Ikke noe

11. Skaper det problemer for deg at noen pensumtekster er på engelsk?

I svært liten grad I liten grad I noen grad I høy grad I svært høy grad

12. Hvor lett er det å lese og lære fra de engelske pensumtekstene?

Veldig lett Lett Verken lett eller vanskelig Vanskelig Veldig vanskelig

13. Hva gjør du oftest når du støter på et ukjent ord eller uttrykk i en tekst?

Sett ett kryss

- Jeg slår opp i en ordbok eller på nettet
- Jeg forsøker å gjette ordets betydning ut fra sammenhengen
- Jeg gjør ingenting, leser videre i teksten
- Annet, utdyp _____

14. Hvis du bruker ordbok eller slår opp nettet når du støter på et ukjent ord, hva ville du oftest gjøre?

Sett ett kryss

- Skrive ordets betydning over ordet i teksten
- Jeg leser i ordboken hva ordet betyr og leser videre i teksten uten å gjøre noe annet
- Jeg skriver opp ordet og øver på det etterpå, slik at jeg forstår dets betydning til en annen gang.
- Annet, utdyp _____

15. Samlet sett er pensum på engelsk et hinder for at du forstår det du leser og lærer?

Ikke i det hele tatt I liten grad I noen grad I høy grad I svært høy grad

Vedlegg 5b, spørsmål til studentene

- a. Hvis en bok eller artikkel fantes på norsk, andre skandinaviske språk og engelsk, hva ville du foretrukket? Hvorfor?
- b. Hva synes du om balansen mellom norsk, skandinaviske språk og engelsk på ditt pensum?
- c. Hvilke fordeler og hvilke ulemper ser du med å lese og lære på norsk versus å lese på andre språk?
- d. Hva krever mest tid å sette seg inn i: pensum på norsk, på skandinaviske språk eller på engelsk?
- e. Når du leser på engelske, merker du forskjell mellom å lese for eksempel en innføringsbok eller en artikkel om et avgrenset emne?

Vedlegg 6: Intervjuguide for Universitets- og høskolerådet

A) UHR fikk et nasjonalt ansvar for språkpolitikken i UoH sektoren i 2006

- a. Hvordan arbeider rådet for å utføre denne oppgaven?
- b. Hvilke virkemidler benytter dere?
- c. Rådet er en samling av selvstendige institusjoner som skal utarbeide en felles politikk for sektoren, hvordan samordnes det nasjonale ansvaret med de enkelte lærestedenes ansvar?

B) Lærebokutvalget:

- d. Hva er sammenhengen mellom UHRs generelle språkansvar og læremiddelutvalgets arbeid?
- e. Er det noen utfordringer med dette arbeidet? Hvilke?
- f. Finnes det noen strategi for fordelingen av midler fra Lærebokutvalget?
 - o Hvis ja, hvordan implementeres den?
- g. Hvilken samlet betydning har Lærebokutvalget for å produsere læremidler på norsk?
 - o På bokmål? På nynorsk? På samiske språk?
- h. Hvilke alternativer til dagens ordning kan dere se for dere?

Tabeller og figur i vedlegg

Tabell v 1 Opplysninger om intervjuede studenter

Spm. Nr.								
1	Menn	36	43,4 %	Kvinner	47	56,6 %		100 %
2	Gjennomsnittsalder	24,4		Yngst 18 år Eldst 50 år				
3	Behersker norsk best	82	98,8 %	Behersker annet språk best	1	1,2 %		100 %
4	Har hatt engelsk-undervisning andre steder enn grunnskolen og videregående opplæring	7	8,4 %	Har ikke hatt engelsk-undervisning andre steder enn grunnskolen og videregående opplæring	75	90,4 %	(1 ikke svart)	98,8 %
5	Kan andre fremmedspråk enn engelsk	51	61,4 %	Kan ikke andre fremmedspråk enn engelsk	32	38,6 %		100 %
6	Har bodd i et engelskspråklig land lenger enn én måned	16	19,3 %	Har ikke bodd i et engelskspråklig land lenger enn én måned	67	80,7 %		100 %
7	Har noen i nær omgangskrets de først og fremst snakker engelsk med	31	37,3 %	Har ikke noen i nær omgangskrets de først og fremst snakker engelsk med	52	62,7 %		100 %

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001, spørreskjema til studenter, svar på spm. 1– 7.

Tabell v 2 Studentenes oppfatninger av hvor mye de bruker engelsk utenom studiet

		daglig	et par ganger i uken	månedlig eller sjeldnere	aldri	sum
Fysikk	Jeg leser engelsk	6	3	0	0	9
	Jeg snakker engelsk	2	6	1	0	9
	Jeg skriver engelsk	5	4	0	0	9
informatikk	Jeg leser engelsk	15	1	0	0	16
	Jeg snakker engelsk	4	5	7	0	16
	Jeg skriver engelsk	8	7	1	0	16
Historie	Jeg leser engelsk	10	4	2	1	17
	Jeg snakker engelsk	1	10	5	1	17
	Jeg skriver engelsk	3	7	6	1	17
Sosiologi	Jeg leser engelsk	9	7	2	1	19
	Jeg snakker engelsk	3	8	8	0	19
	Jeg skriver engelsk	3	7	8	1	19
Sykepleie	Jeg leser engelsk	3	5	13	0	21
	Jeg snakker engelsk	1	6	14	0	21
	Jeg skriver engelsk	0	4	15	2	21

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001, spørreskjema til studenter, svar på spm. 9.

Tabell v 3 Studentenes oppfatninger av sine allmenne kunnskaper i engelsk, fordelt på fag

		meget god	god	verken god eller dårlig	dårlig	veldig dårlig	sum
Fysikk	Snakke	3	5	2	0	0	10
	lytte og forstå	4	5	1	0	0	10
	Skrive	4	3	2	1	0	10
	Lese	6	2	2	0	0	10
informatikk	Snakke	6	5	5	0	0	16
	lytte og forstå	11	4	1	0	0	16
	Skrive	6	5	5	0	0	16
	Lese	7	8	1	0	0	16
Historie	Snakke	7	9	0	1	0	17
	lytte og forstå	13	3	0	1	0	17
	Skrive	6	8	2	0	1	17
	Lese	10	6	0	1	0	17
Sosiologi	Snakke	4	12	3	0	0	19
	lytte og forstå	8	10	1	0	0	19
	Skrive	3	8	8	0	0	19
	Lese	6	9	3	1	0	19
Sykepleie	Snakke	6	10	4	1	0	21
	lytte og forstå	11	8	2	0	0	21
	Skrive	2	9	8	2	0	21
	Lese	7	10	4	0	0	21

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001, spørreskjema til studenter, svar på spm. 8, (a-d).

Tabell v 4 Studentenes oppfatninger av hvor mye av pensum de leste på norsk og på engelsk

	alt pensum	mye av pensum	omtrent halvparten	litt av pensum	ikke noe	Sum
Fysikk	0	2	5	3	0	10
informatikk	0	4	7	5	0	16
Historie	1	11	2	2	1	17
Sosiologi	4	9	2	3	1	19
Sykepleie	8	9	0	4	0	21

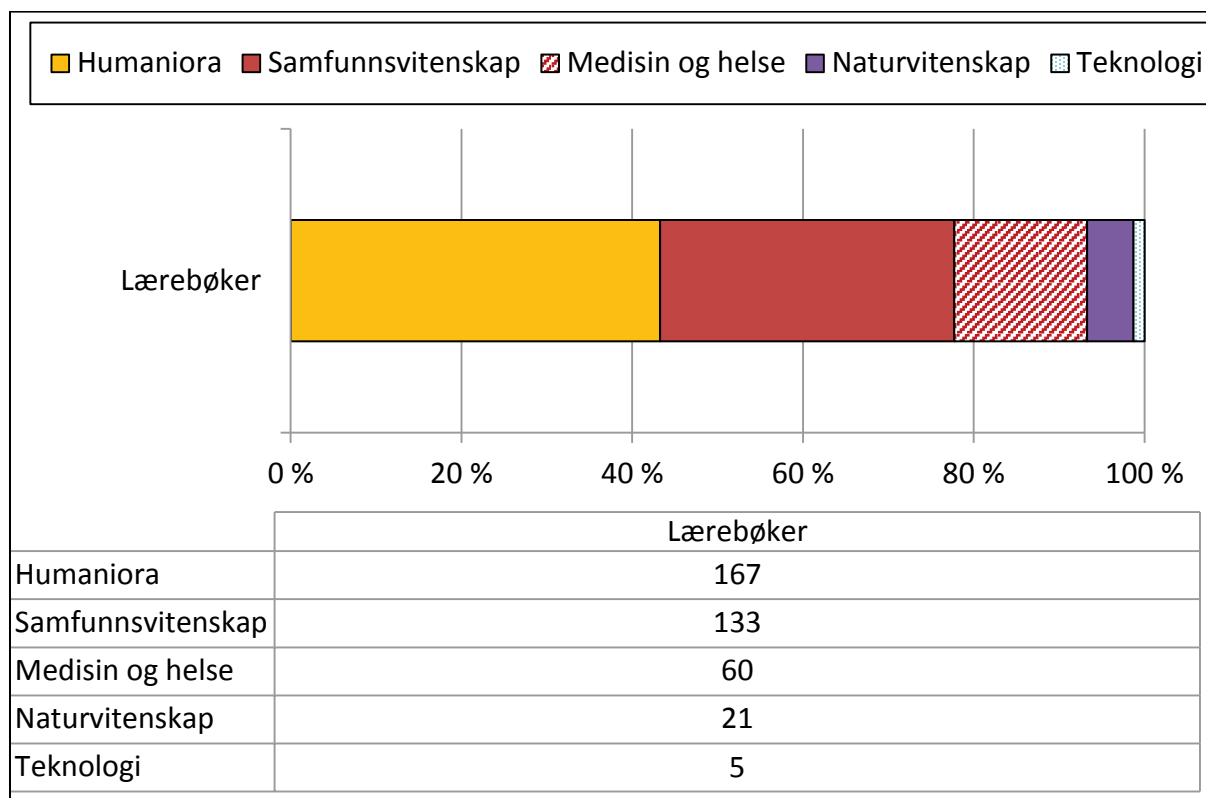
* Tre studenter har trolig tolket spørsmålet feil.

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001, spørreskjema til studenter, svar på spm.10.

Tabell v 5 Studentenes oppfatning av om engelsk på pensum er et hinder for læring eller ikke

	ikke i det hele tatt	i liten grad	i noen grad	i høy grad	i svært høy grad	Sum
Fysikk	6	2	2	0	0	10
informatikk	7	4	5	0	0	16
Historie	7	8	1	0	1	17
Sosiologi	4	6	8	0	1	19
Sykepleie	4	8	8	1	0	21

Kilde: NIFU, prosjektarkiv, språk i pensum 2011, prosjektnr. 12822001, spørreskjema til studenter, svar på spm.15.

Figur v 1 Lærebokutvalgets tildelinger av tilskudd til læremiddelproduksjon, fordelt prosentvis på fagområder, 2005–2010

Kilde: www.uhr.no, 386 fordelinger fra Lærebokutvalget 2005–2010.

Nordisk institutt for studier av
innovasjon, forskning og utdanning

Nordic Institute for Studies in
Innovation, Research and Education

www.nifu.no